

FUNDUSZE EUROPEJSKIE DLA KLIMATU

Partnerstwo w programowaniu
funduszy europejskich na lata 2021-2027

Redakcja: Krzysztof Mrozek

Autorzy:

Paweł Głuszyński (Towarzystwo na rzecz Ziemi)

Krzysztof Mrozek (Polska Zielona Sieć)

Alina Pogoda (Polska Zielona Sieć)

Zuzanna Sasiak (Polska Zielona Sieć, ruch Więcej Niż Energia)

Krzysztof Smolnicki (Fundacja EkoRozwoju, Polska Zielona Sieć)

Wojciech Szymalski (Fundacja na rzecz Ekorozwoju)

Jan Twardowski (Fundacja na rzecz Efektywnego Wykorzystania Energii)

Marta Majka Wiśniewska (Fundacja Greenmind, Polska Zielona Sieć)

Korekta: Rafał Rykowski

Skład: Monika Bakalarz

Współpraca: Monika Jaszcza

Warszawa, lipiec 2022

Polska Zielona Sieć
Młodzieżowy Strajk Klimatyczny

Spis treści

Streszczenie raportu 4

Wstęp 6

Partycypacja dla klimatu 7

Proces programowania funduszy 7

Partnerstwo jako zasada horyzontalna 8

Projekt Fundusze Europejskie dla Klimatu 9

Osiągnięcia i wyzwania na przyszłości 11

Jak teraz wyglądają fundusze 13

Efektywność energetyczna 13

Odnawialne Źródła Energii 16

Zrównoważony transport 18

Różnorodność biologiczna i adaptacja do zmian klimatu 20

— Ochrona różnorodności biologicznej 20

— Standardy ochrony zieleni 21

— Adaptacja do zmian klimatu 22

Gospodarka o obiegu zamkniętym 24

Edukacja klimatyczna 26

Sprawiedliwa transformacja 27

Rekomendacje 29

Dotyczące priorytetów zielonej transformacji 29

Dotyczące realizacji zasady partnerstwa 30

Aneks I 31

Aneks II 45

Streszczenie

raportu

- Kończy się programowanie 76,5 mld euro unijnego budżetu na lata 2021-2027. W rzeczywistości te fundusze można wydawać do końca dekady, zatem **ich znaczenie dla powodzenia transformacji energetycznej w Polsce i realizacji celów klimatycznych UE do 2030 r. jest kluczowe.**

- Programowanie przypadło na okres pandemii COVID-19 oraz wstrząsów gospodarczych i politycznych wywołanych kryzysem cen paliw kopalnych i wojną w Ukrainie. Mimo to, **skala zaangażowania partnerów, w tym społeczeństwa obywatelskiego, była większa niż kiedykolwiek wcześniej.**

- Choć zaangażowanie ekspertów i aktywistów doprowadziło do znacznej poprawy Umowy Partnerstwa i programów polityki spójności z punktu widzenia działań na rzecz klimatu, **zasada partnerstwa pozostawała nie w pełni zrozumiana i była nagminnie naruszana.** Również nie wszystkie szkodliwe dla klimatu inwestycje udało się wyeliminować.

- **Kształt programów przy odpowiedniej kontroli pozwoli na realną zmianę, ale wymaga dostosowania do celów Europejskiego Zielonego Ładu i wyzwań** wynikających z dynamicznie rosnących cen paliw kopalnych i szybkiego odchodzenia od rosyjskich surowców (z powodu inwazji Rosji na Ukrainę).

- **Najważniejsze wyzwania, które opisujemy w raporcie, dotyczą następujących obszarów:**

- 1. Efektywność energetyczna:** gdzie brakuje jasnej strategii, jakie przedsięwzięcia wspierać dotacjami, a jakie pożyczkami oraz gwarancjami. Projekty realizujące ambitne cele mogłyby być wspierane grantami, przeszkodą są jednak słabe wskaźniki, które obecnie nie wymagają mierzenia osiągniętych efektów i nagradzania za dobre rezultaty.

- 2. Odnawialne źródła energii:** tutaj problemem jest niedostosowanie tempa rozwoju OZE do potrzeb transformacji i polityki energetycznej UE. Odnotowano m.in. brak gwarancji konkretnego wsparcia dla społeczności energetycznych z głównego programu dotyczącego klimatu i środowiska (FEnIKS). Niejasne są również warunki dofinansowania biomasy (brak przejrzystości rodzi ryzyko wycinania lasów na opał).

- 3. Transport:** planowane są inwestycje w drogi i żeglugę śródlądową, choć absolutnym priorytetem powinien być czysty transport miejski i szynowy. Brakuje oceny, jak działania na rzecz czystego transportu wpłyną na emisje gazów cieplarnianych. Żegluga śródlądowa jest szkodliwa dla środowiska, bardziej emisyjna niż kolej i nieopłacalna. Torpeduje niezbędne działania adaptacyjne do zmian klimatu w zakresie ochrony zasobów wodnych.

4. Ochrona bioróżnorodności i adaptacja do zmian klimatu: umożliwienie wsparcia dla dalszego przekształcania i przegradzania rzek, nieprecyzyjne zapisy, rodzące niebezpieczeństwo nieefektywnego i niezgodnego z przeznaczeniem wydawania środków. Chodzi tu przede wszystkim o tworzenie furtek do finansowania inwestycji turystyczno-rekreacyjnych jako działań na rzecz ochrony różnorodności biologicznej oraz realizacji inwestycji hydrotechnicznych niemających nic wspólnego z ograniczaniem ryzyka powodzi i suszy, także "pod płaszczykiem" rozwoju zielono-niebieskiej infrastruktury.

5. Gospodarka o obiegu zamkniętym (GOZ): przy relatywnie niewielkich funduszach przeznaczonych na obszar gospodarki odpadami w FEnIKS, rząd nie jest w stanie poprawnie określić obszarów faktycznie wymagających interwencji. Planowane działania są nieefektywne, zarówno od strony spodziewanych rezultatów, jak i ekonomicznej.

6. Edukacja klimatyczna: niewystarczająco zaadresowane jest budowanie wiedzy oraz kompetencji zarówno na poziomie doradczym jak i zawodowym poprzez tworzenie Zielonych Miejsc Pracy.

7. Sprawiedliwa transformacja: choć zarządzanie na poziomie regionalnym to dobre rozwiązanie, brak jakiegokolwiek koordynacji na poziomie centralnym rodzi ryzyko, że proces planowania transformacji będzie chaotyczny.

Najważniejsze zmiany w programach, które udało się uzyskać dzięki zaangażowaniu Polskiej Zielonej Sieci i Młodzieżowego Strajku Klimatycznego w programowanie funduszy:

1. Standardy ochrony drzew i innych form zieleńi na każdym etapie inwestycji zostały uwzględnione w Umowie Partnerstwa i ośmiu programach regionalnych, a w jednym - wprost został przywołany Standard opracowany przez organizacje eksperckie.

2. Rekomendacje opracowane przez PZS i MSK dotyczące **edukacji klimatycznej** znalazły się w oficjalnych wytycznych KE dla państw członkowskich, została też zniesiona linia demarkacyjna pomiędzy poziomem regionalnym i krajowym. To kluczowe dla zapewnienia edukacji klimatycznej na każdym poziomie i przy wszystkich działaniach finansowanych z funduszy UE.

3. Podwojone zostały nakłady na ochronę **bioróżnorodności** w programie FEnIKS.

4. Wsparcie dla społeczności energetycznych przewidziano w 12 z 16 programów regionalnych.

5. Fundusz Sprawiedliwej Transformacji będzie zarządzany regionalnie (w ramach programów regionalnych).

Wstęp

W programowanie nowego unijnego budżetu na lata 2021-2027 wchodziliśmy w trudnej sytuacji: kryzys klimatyczny raptownie się pogłębiał, zaś politycy zdawali się nie słyszeć alarmujących głosów naukowców i aktywistów. Polskie władze coraz mocniej ograniczały też przestrzeń dialogu ze społeczeństwem obywatelskim, nie konsultując publicznie ważnych projektów lub organizując konsultacje w taki sposób, że potencjał jaki z sobą niesie zasięgnięcie opinii obywateli nie był w pełni wykorzystywany.

Programowanie funduszy europejskich określają jednak nie tylko standardy krajowe, ale też europejskie. Tzw. **zasada partnerstwa**, ustanowiona Europejskim Kodeksem Partnerstwa, wymusza włączanie partnerów – przedstawicieli grup społecznych, których mogą dotyczyć planowane działania finansowane z funduszy UE – na każdym etapie działań związanych z polityką spójności.

Już po wybuchu pandemii COVID-19 nawiązaliśmy współpracę z bezprecedensowym w historii Polski ruchem, jakim jest Młodzieżowy Strajk Klimatyczny, polska emanacja międzynarodowego ruchu Fridays for Future. Wspólnie postanowiliśmy wpłynąć na kształt Umowy Partnerstwa i programów polityki spójności aby zagwarantować, że będą zgodne z unijną polityką klimatyczną i Europejskim Zielonym Ładem. To według naszej wiedzy jedyny taki przypadek w UE, kiedy aktywistki i aktywiści MSK, znani głównie z udziału w akcjach ulicznych i happeningach, zaangażowali się w programowanie wydatkowania miliardów euro z unijnego budżetu, tym samym realnie kreując zieloną transformację.

Do „standardowych” dokumentów: Umowy Partnerstwa i programów, w nowym budżecie UE dodany został nowy instrument – Fundusz Sprawiedliwej Transformacji. Wkrótce potem, wskutek pandemii COVID-19 pojawiło się niespodziewanie kolejne źródło unijnych pieniędzy, Fundusz Odbudowy. W ramach projektu analizowaliśmy i zgłaszaliśmy uwagi do Umowy Partnerstwa, programu krajowego Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat i Środowisko (FEnIKS) oraz programów regionalnych w trzech województwach: w wielkopolskim, dolnośląskim i śląskim, w których znajdują się regiony węglowe objęte sprawiedliwą transformacją. W wybranych, szczególnie istotnych kwestiach włączaliśmy się też w prace nad innymi programami.

W tym raporcie opisujemy proces programowania w kontekście zgodności z zasadą partnerstwa. Wskazujemy lekcje, które dobrze odrobione pomogą w przyszłości zapewnić w nim udział społeczeństwa na najwyższym poziomie. Opisujemy też, jak zmieniły się programy. Za wielki sukces uważamy ograniczenie inwestycji w paliwa kopalne, przycięcie środków na przeskalowane drogi, czy zwiększenie środków na ochronę bioróżnorodności. Nadal jednak musimy walczyć z groźnymi dla klimatu rozwiązaniami, wciąż obecnymi w programach.

Współpraca Polskiej Zielonej Sieci i Młodzieżowego Strajku Klimatycznego pozwoliła nie tylko „odmłodzić” i uatrakcyjnić konsultacje społeczne oraz wysłuchania publiczne, ale też wywrzeć realny wpływ na kształt programów. Wciąż nie są idealne, ale mają szansę stać się realną dźwignią zielonej transformacji w Polsce.

Partycypacja dla klimatu

Proces programowania funduszy

Unia Europejska bywa obiektem – często niesłusznych i złośliwych – żartów z powodu swojego zamiłowania do biurokracji. Zresztą Polska również nie słynie z prostych i szybkich procedur administracyjnych. Można więc śmiało zakładać, że wspólne zaplanowanie wydatkowania ponad 76 miliardów euro musi być długotrwałym i skomplikowanym procesem. Tak jest w istocie, choć wbrew powszechnemu przekonaniu to nie tylko polska specyfika. Warto przy tym pamiętać, że Warszawa otrzymuje z Brukseli więcej pieniędzy niż inne stolicy, przygotowuje więcej programów ich wydatkowania, zatem skala procesu programowania jest nad Wisłą nieporównywalnie większa, niż gdzie indziej.

Programowanie funduszy europejskich rozpoczyna się nieformalnie w okolicach połowy aktualnego budżetu, czyli z trzypółletnim wyprzedzeniem. Na około dwa lata przed startem nowej perspektywy budżetowej (trwa ona siedem lat i bywa nazywana „unijną siedmioletką” albo budżetem UE), czyli Wieloletnich Ram Finansowych UE, prace przyspieszają. Kiedy na poziomie unijnym zostają wyznaczone priorytetowe kierunki działań; na przykład transformacja energetyczna czy adaptacja do zmian klimatu, i zatwierdzone zostają kwoty, jakie mają trafić do Polski, w rządzie i samo-

rządzie wojewódzkim rozpoczynają się prace nad przygotowaniem planów wydatkowania funduszy. Resortem koordynującym programowanie jest Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej (MFiPR). Powoływane są grupy robocze, których zadaniem jest określenie priorytetów w danym obszarze. Następnie opracowuje się „mapę drogową” planowanych inwestycji – Umowę Partnerstwa. Kolejnym krokiem jest przygotowanie programów w poszczególnych obszarach, na poziomie krajowym oraz 16 programów regionalnych (wojewódzkich).

Określenie priorytetów to pierwszy, kluczowy, moment, kiedy powinni zostać zaangażowani partnerzy. Choć prace nad przygotowaniem Umowy Partnerstwa i wynikających z niej programów będą się toczyły jeszcze ponad dwa lata, **włączenie interesariuszy – w tym przedstawicieli społeczeństwa obywatelskiego – jest istotne od samego początku. W przeciwnym wypadku, kiedy włącza się partnerów zbyt późno, operują już oni w ramach wyznaczonych przez władze i odnoszą się do gotowych propozycji, zamiast aktywnie uczestniczyć w ich wyznaczaniu i wypracowywaniu.**

Na kolejnych etapach nowe wersje projektów umowy i programów są konsultowane z grupami roboczymi (i Komisją Europejską) a następnie poddawane konsultacjom społecznym i wysłuchaniom publicznym. W debacie publicznej konsultacje

i wysłuchania są czasem mylone, jednak są to dwa różne procesy. Wysłuchanie może być elementem konsultacji. Podczas wysłuchania, każdy zainteresowany może publicznie odnieść się do proponowanego dokumentu i zgłosić postulaty zmian. Natomiast w procesie konsultacji, zainteresowani zgłaszają na piśmie konkretne uwagi a instytucja odpowiedzialna za przygotowanie dokumentu (Umowy Partnerstwa, programu) ma obowiązek się do nich odnieść. Dotyczy to zarówno uwag, które zostały przyjęte jak i – w szczególności – tych, które odrzucono.

Dobrą praktyką, wprowadzoną przy okazji prac nad Krajowym Planem Odbudowy i powtórzoną podczas przygotowania Umowy Partnerstwa i programów polityki spójności, stała się organizacja przez MFiPR tzw. wysłuchań odwróconych. Były to publicznie transmitowane spotkania, podczas których role były odwrócone w stosunku do „zwykłego” wysłuchania i to urzędnicy odpowiadali na uwagi zgłoszone do dokumentów i uzasadniali wprowadzone zmiany. Towarzyszyły im również wystąpienia partnerów, w tym przedstawicieli PZS i MSK.

Po zakończeniu konsultacji, UP i programy były przyjmowane przez odpowiednie instytucje (na poziomie krajowym – rząd, a na regionalnym – zarząd województwa), a następnie oficjalnie przekazywane do Komisji Europejskiej. To rozpoczynało oficjalne negocjacje między Warszawą a Brukselą. Ich zwieńczeniem było podpisanie Umowy Partnerstwa w czerwcu 2022 i spodziewane zatwierdzenie programów do końca roku. Wraz z przyjęciem dokumentów przez władze, formalnie kończy się rola partnerów w procesie programowania – z ogromną istotnością powróci na etapie wdrażania. Jednak zarówno wcześniej, jak i szczególnie po przesłaniu dokumentów do KE na znaczeniu zyskuje publiczna presja na dobre zmiany w programach, wywierana poprzez stanowiska¹, analizy² czy wystąpienia medialne albo happeningi. Możliwe jest również dalsze przekazywanie uwag i rekomendacji do obu stron toczących się negocjacji, czyli rządu, urzędów marszałkowskich i KE. Nie ma wprawdzie żadnego przepisu, który zmuszałby urzędników do ich uwzględnienia lub choćby odniesienia się do nich, ale doświadczenie minionych miesięcy pokazuje, że takie interwencje bywają skuteczne.

Partnerstwo jako zasada horyzontalna

Trzeba podkreślić, że opisane powyżej **włączanie partnerów nie jest ani dobrą wolą władz, ani uznaniową procedurą. To wymóg prawa, wynikający z tzw. Europejskiego Kodeksu Partnerstwa**³. Kodeks definiuje zasadę partnerstwa jako *ścisłą współpracę między instytucjami publicznymi, partnerami gospodarczymi i społecznymi oraz podmiotami reprezentującymi społeczeństwo obywatelskie na szczeblu krajowym, regionalnym i lokalnym w trakcie całego cyklu programowania, obejmującego przygotowanie, wdrożenie, monitorowanie i ocenę* (pkt. 2). Aby nie pozostawiać wątpliwości dodano, że *partnerzy powinni uczestniczyć w przygotowaniu i wdrażaniu umów partnerstwa i programów* (pkt. 6). Kodeks wskazuje też kategorie partnerów, którzy muszą być zaangażowani na każdym etapie, od identyfikacji wyzwań po rozliczenie i ewaluację.

Kim więc są partnerzy? To reprezentanci różnych grup społecznych i zawodowych, którzy *mogą mieć znaczny wpływ na wdrażanie umów partnerstwa i programów lub które mogą odczuwać znaczne skutki [ich] wdrożenia* (pkt. 4). Rozporządzenie wymienia: (1) przedstawicieli właściwych władz regionalnych, lokalnych, miejskich i innych instytucji publicznych, (2) partnerów społecznych i gospodarczych (związki zawodowe, organizacje pracodawców, organizacje biznesowe) i (3) podmioty reprezentujące społeczeństwo obywatelskie, w tym te specjalizujące się w tematyce poszczególnych programów, ale też lokalne i zajmujące się kwestiami horyzontalnymi, jak antydyskryminacja. Co ważne, Europejski Kodeks Partnerstwa na pierwszym miejscu pośród organizacji pozarządowych wskazuje *partnerów działających na rzecz ochrony środowiska* (art. 4 ust. 1).

Partnerzy muszą mieć stworzone odpowiednie warunki do pracy. To znaczy, że muszą z wyprzedzeniem otrzymywać wszystkie dokumenty, które mają być przedmiotem prac. Powinni – jeżeli zgłoszą takie zapotrzebowanie – dostawać wsparcie organizacyjne i finansowe, pozwalające im działać, np. zlecić analizę prawną, zorganizować spotkanie z mieszkańcami okolicy, w której będzie prowadzona inwestycja, itd.

¹ Zobacz nasze stanowiska dot. Umowy Partnerstwa: <https://zielonasiec.pl/2021/02/23/umowa-partnerstwa-na-miare-kryzysu/>, programu FENIKS: <https://zielonasiec.pl/2021/07/21/feniks-tkwi-w-popiolach/>

² Zobacz np. analizę polskich programów polityki spójności: <https://bankwatch.org/publication/assessment-of-poland-s-operational-programmes>

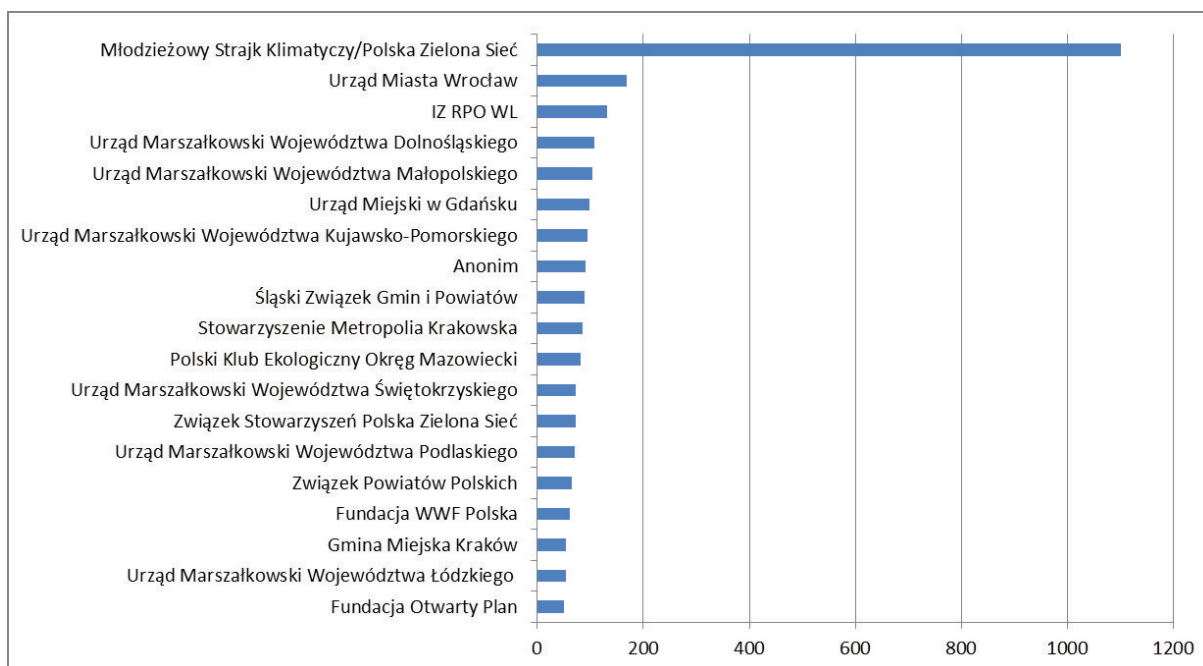
³ Rozporządzenie Delegowane Komisji (UE) nr 240/2014 z dnia 7 stycznia 2014 r. w sprawie europejskiego kodeksu postępowania w zakresie partnerstwa w ramach europejskich funduszy strukturalnych i inwestycyjnych

Projekt Fundusze Europejskie dla Klimatu

Kiedy w 2018 roku Greta Thunberg rozpoczęła swój szkolny strajk dla klimatu przed sztokholmskim parlamentem nie spodziewała się pewnie, że zainicjuje ogólnoswiatowy młodzieżowy ruch. „Fridays for Future”, bo taką ów ruch przyjął nazwę od dnia, który Greta spędzała co tydzień, protestując przeciwko ignorancji i bezczynności władz wobec kryzysu klimatycznego, wyprowadził setki tysięcy młodych osób na ulice miast całego świata. W Polsce ruch – znany jako Młodzieżowy Strajk Klimatyczny – stał się widoczny podczas szczytu klimatycznego ONZ w Katowicach, w grudniu 2018 roku. Od tego czasu odbyły się dziesiątki marszy i happeningów pod egidą MSK. Nie wszyscy jednak wiedzą, że znani z demonstracji aktywiści MSK wzięli aktywny udział w programowaniu funduszy UE. Od stycznia 2021 roku, Polska Zielona Sieć, będąca ogólnopolskim związkiem organizacji działających w obszarze klimatu i środowiska z ponad 25-letnim doświadczeniem, wspólnie z Młodzieżowym Strajkiem Klimatycznym prowadziła projekt, który miał zapewnić, że pro-klimatyczne postulaty z transparentów na demonstracjach MSK przerodzą się w oficjalne plany Polski na wydanie dziesiątek miliardów euro.

Czas miał tutaj ogromne znaczenie. **Zdaniem ekspertów kryzys klimatyczny zaostreza się tak szybko, że unijny budżet na lata 2021-2027 może być ostatnią pulą pieniędzy, która faktycznie może pomóc zatrzymać katastrofę.**

Kiedy planowaliśmy wspólne działania, nie mogliśmy wiedzieć że wielkim wyzwaniem procesu programowania funduszy stanie się pandemia COVID-19. Po pierwsze, ze względów sanitarnych, większość prac i spotkań została przeniesiona do internetu. Po drugie, w proch rozsypał się harmonogram przygotowania programów opracowany w 2019 roku. Priorytetem dla UE stało się szybkie opracowanie planów odbudowy po pandemii, co spowodowało, że na czas prac nad Krajowym Planem Odbudowy, tempo przygotowania Umowy Partnerstwa i programów polityki spójności znacznie spadło (w porównaniu do wcześniejszych budżetów jest opóźnione o kilkanaście miesięcy). Natomiast rezygnacja z fizycznych spotkań zrodziła obawy o prawidłowe zaangażowanie partnerów w przygotowanie programów oraz zgodne z europejskimi standardami przeprowadzenie konsultacji społecznych. Mimo to, także w skutek postulatów społeczeństwa obywatelskiego, udało się w niektórych kwestiach wręcz podnieść standardy w porównaniu z wcześniejszymi perspektywami, na przykład wypracowując z władzami procedurę tzw. wysłuchań odwróconych. Również „zwykłe” wysłuchania publiczne organizowane online przybrały niespotykaną wcześniej skalę z punktu widzenia liczby i różnorodności

Uwagi do Umowy Partnerstwa, „Raport z konsultacji projektu Umowy Partnerstwa dla realizacji Polityki Spójności 2021-2027 w Polsce”, Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej, czerwiec 2021

Warsztaty dla MSK i NGO w Warszawie, lipiec 2021 r. (autor: Michał Grzywa)

mówców. Brak konieczności odbycia często wielogodzinnych podróży, by wygłosić kilkuminutowe oświadczenie, zachęcił do udziału w wysłuchaniach dziesiątki osób, które nigdy wcześniej nie wypowiadały się publicznie w ramach jakichkolwiek konsultacji. Organizatorem wysłuchań było społeczeństwo obywatelskie - Ogólnopolska Federacja Organizacji Pozarządowych (OFOP) i Fundacja "Stocznia" - we współpracy z MFIPR. Patronat nad nimi objął Podkomitet ds. Rozwoju Partnerstwa przy Komitecie Umowy Partnerstwa.⁴

W ramach projektu Fundusze Europejskie dla Klimatu włączyliśmy się w programowanie Umowy Partnerstwa, czyli „mapy drogowej” inwestowania 76,5 mld euro unijnych funduszy. Wytypowaliśmy też kluczowe dla nas programy, spośród 24 przygotowanych przez Polskę (8 krajowych i 16 regionalnych): Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko (skrót: FEnIKS, krajowy, budżet ponad 24 mld euro), Fundusze Europejskie dla Wielkopolski (skrót: FEW 2021+, regionalny: województwo wielkopolskie, budżet: 2,06 mld euro), Fundusze Europejskie dla Dolnego Śląska (skrót: FEDŚ 2021-2027), regionalny: województwo

dolnośląskie, budżet: 2,23 mld euro) oraz Fundusze Europejskie dla Śląskiego (skrót: FEŚL 2021-2027, regionalny: województwo śląskie, budżet: 4,86 mld euro). Polska Zielona Sieć brała też aktywny udział w przygotowaniu Terytorialnych Planów Sprawiedliwej Transformacji (skrót: TPST, formalnie rozdział programów regionalnych).

Program FEnIKS ma największy budżet spośród wszystkich programów funduszy polityki spójności w całej Unii Europejskiej. Jest głównym programem krajowym w obszarze klimatu i środowiska. Natomiast kryterium wyboru trzech programów regionalnych było przede wszystkim objęcie nimi regionów węglowych, uczestniczących w procesie sprawiedliwej transformacji, w który Polska Zielona Sieć jest zaangażowana od samego początku. Włączyliśmy się też w prace nad programem Fundusze Europejskie dla Nowoczesnej Gospodarki (skrót: FENG, w zakresie „zazieleniania” przedsiębiorstw) oraz Fundusze Europejskie na Rozwój Społeczny (skrót: FERS, edukacja klimatyczna). W wybranych aspektach, jak właśnie edukacja klimatyczna czy OZE, analizowaliśmy też pozostałe programy regionalne.

⁴ <https://www.wysluchania-nowaperspektywa.pl/o-wysluchaniach>

Naszym celem było dopilnowanie uwzględnienia w Umowie Partnerstwa i w programach ambitnych rozwiązań dotyczących zielonej transformacji, zgodnych z celami Europejskiego Zielonego Ładu. Skupiliśmy się na kwestiach horyzontalnych: udziale wydatków klimatycznych, prognozowanej redukcji emisji gazów cieplarnianych dzięki inwestycjom programu, zgodności z zasadą nie czynienia poważnej szkody (ang. *Do No Significant Harm*, DNSH) oraz uwzględnieniu działań dotyczących edukacji klimatycznej. Ponadto, dzięki współpracy z ekspertami w zakresie efektywności energetycznej, różnorodności biologicznej i adaptacji do zmian klimatu, transportu i gospodarki o obiegu zamkniętym analizowaliśmy projekty programów i rekomendowaliśmy rozwiązania dotyczące priorytetów i inwestycji w tych obszarach.

Oprócz wpływu na merytoryczny kształt programów, niezwykle istotnym wymiarem naszego projektu było zapewnienie rzeczywistej, wysokiej jakości realizacji zasady partnerstwa. Regularne spotkania zespołu projektowego umożliwiły wymianę informacji i wspólne wypracowywanie uwag i rekomendacji, ponieważ nasi eksperci byli członkami grup roboczych, przygotowujących wczesne wersje programów. Aby zwiększyć udział aktywistów Młodzieżowego Strajku Klimatycznego zorganizowaliśmy cztery warsztaty (jeden ogólnopolski 7 lipca 2021 i po jednym w Wielkopolsce 16 października 2021, na Dolnym Śląsku 2 kwietnia 2022 i na Śląsku 9 kwietnia 2022). Podczas tych spotkań przygotowywaliśmy uczestników do udziału w programowaniu, przedstawiając architekturę funduszy i główne zasady stojące za ich opracowywaniem. Opracowywaliśmy także wspólnie uwagi do programów, które następnie były składane w ramach konsultacji społecznych oraz prezentowane podczas debat. Odbyły się cztery debaty, trzy regionalne i jedna ogólnopolska. Uczestniczyli w nich, oprócz reprezentantów PZS i MSK, także przedstawiciele instytucji odpowiedzialnych za przygotowanie programów (Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej, urzędy marszałkowskie) oraz eksperci i przedstawiciele organizacji pozarządowych i analitycznych. Debaty w Poznaniu odbyły się 14 kwietnia 2022, we Wrocławiu – 22 kwietnia, w Katowicach – 25 maja a centralna debata w Warszawie – 9 czerwca.

W ramach oficjalnych konsultacji społecznych złożyliśmy ponad 1100 uwag do projektu Umowy Partnerstwa (luty 2021), oraz po kilkadziesiąt uwag do projektów programów FEnIKS (lipiec 2021, 47 uwag), FEW 2021+ (listopad 2021, 39 uwag), FEDŚ (luty 2022, 11 uwag) i FEŚL (maj 2022, 19 uwag). Zgłosiliśmy także uwagi (ok. 115) do programu FERS dotyczące edukacji klimatycznej, która była tam właściwie nieobecna mimo, że program dotyczy spraw społecznych i edukacyjnych. Spotkaliśmy się też z przedstawicielami MFIPR aby wesprzeć ich w opracowaniu miarodajnych wskaźników, dotyczących „zazieleniania” przedsiębiorstw. Wzięliśmy także udział w wysłu-

chaniach publicznych UP, KPO, FEnIKS, FEW, FEDŚ i FESL oraz w wysłuchaniach odwróconych KPO, UP i FEnIKS.

Osiągnięcia i wyzwania na przyszłość

Partycypacja społeczna i partnerstwo w Polsce kuleją – w zasadzie nigdy nie udało się nawet zbliżyć do stanu oczekiwanego przez społeczeństwo obywatelskie. Sytuacja uległa znacznemu pogorszeniu po roku 2015, kiedy nowe władze podjęły szereg działań zmierzających do ograniczenia wpływu obywateli na decyzje organów władzy, przejrzystość procesów decyzyjnych oraz dążyły do centralizacji państwa, odbierając istotne kompetencje samorządom na rzecz administracji rządowej. Standardem (nagannym) stały się kilkudniowe konsultacje prowadzone tak, by zminimalizować liczbę uczestników (np. nie ogłaszając ich w mediach, mediach społecznościowych, ani nie informując interesariuszy a ogłoszenie zamieszczając wyłącznie na stronach www urzędów). Natomiast o wytypowaniu organizacji pozarządowych do współpracy przy istotnych procesach decyzyjnych zaczęła w znacznie większym stopniu, niż wcześniej decydować polityczna spolegliwość a nie merytoryczne przygotowanie. Negatywne tendencje zostały wzmocnione przez pandemię COVID-19, która znacznie ograniczyła transparentność działań władz.

Mimo tej niesprzyjającej sytuacji, przez minione półtora roku udało nam się w bezprecedensowej skali zaangażować organizacje pozarządowe oraz aktywistów działających w obszarze klimatu i środowiska w proces programowania funduszy. Dzięki temu przyczyniliśmy się do „odformalizowania” konsultacji, wcześniej prowadzonych w niezwykle hermetyczny sposób, który skłaniał do udziału niemal wyłącznie fachowców. Aktywiści MSK, wspierani przez uczestniczących w projekcie ekspertów, z jednej strony przygotowali i przedstawiali szczegółowe rekomendacje w obszarach, które uznawali za szczególnie ważne. Jakość ich interwencji w żaden sposób nie odbiegała od tych przygotowywanych przez doświadczonych analityków. Ponadto potrafili zrozumieć dla publiczności językiem opisać problemy, które ubrane w technokratyczną nowomowę nie robią wrażenia, a powiedziane wprost, w sposób odnoszący się do katastrofalnego stanu środowiska – wywołują dreszcze nawet u doświadczonych urzędników.

Poza poprawą jakości dialogu i konsultacji publicznych, wokół Umowy Partnerstwa i jej programów,

niezwykle ważne są zmiany w treści poszczególnych dokumentów, będące rezultatem naszych uwag i rekomendacji. Daleko nie wszystkie udało się wprowadzić, jednak nie ulega wątpliwości, że **zaangażowanie setek osób, reprezentujących różne środowiska i grupy społeczne w konsultacje i wysłuchania, pomogło wypracować dokumenty znacznie lepsze od ich pierwotnych wersji**. W następnej części tego raportu przedstawiamy najważniejsze zmiany w programach, do których udało się doprowadzić w ciągu minionych miesięcy.

Należy też odnotować, że rekomendacje wypracowane przez PZS i MSK w obszarze edukacji klimatycznej zostały uwzględnione w oficjalnych wytycznych Komisji Europejskiej dla państw członkowskich⁵, w większym zakresie, niż w dokumentach przygotowywanych przez polski rząd. Tym samym efekty naszej pracy można dostrzec nie tylko na poziomie regionalnym i krajowym, ale również europejskim.

Jednak mimo tych sukcesów, nie sposób określić procesu programowania jako zgodnego z europejską zasadą partnerstwa. Partnerzy nie mieli wpływu na przygotowanie wstępnych wersji Umowy Partnerstwa, choć zgodnie z europejskimi standardami powinni uczestniczyć w nim od samego początku. Raport z konsultacji społecznych programu FEnIKS opublikowano ponad trzy tygodnie po oficjalnym przekazaniu projektu programu do Komisji Europejskiej w celu rozpoczęcia negocjacji. Natomiast konsultacje programu regionalnego FEŚL rozpoczęły się już po zatwierdzeniu projektu programu przez Zarząd Województwa i złożeniu go w KE. Regułą było niepełne i ogólne odnoszenie się do uwag składanych w czasie konsultacji. Zdarzało się też, że uwaga bywała uznana za zaakceptowaną, jednak w treści programu nie wprowadzano żadnych zmian. Urzędnicy uznawali bowiem, że obecne brzmienie wypełnia postulat stawiany przez zgłaszającego. Tym samym zaangażowanie obywateli uczestniczących w konsultacjach nie zawsze spotykało się z odpowiednim uznaniem i odpowiedzią, co może zadziałać zniechęcająco w przyszłości. Jaki jest sens udziału w konsultacjach i wysłuchaniach, co wiąże się z wielogodzinnymi przygotowaniami, często w czasie wolnym od pracy, jeżeli potem urzędnicy nie uznają za stosowne choćby odpowiedzieć na zgłaszane uwagi?

Aby poprawić realizację zasady partnerstwa w przyszłości, uczestniczymy w pracach Europejskiej Wspólnoty Praktyki Partycypacji (*European Community on Practice in Partnership, EcoPP*). Jednym z jej zadań jest opracowanie nowelizacji Euro-

pejskiego Kodeksu Partnerstwa. Kodeks z 2014 roku był pierwszą próbą prawnego uregulowania partycypacji społecznej w działaniach związanych z polityką spójności. Jego przyjęcie było bardzo istotnym wydarzeniem, ponieważ uczyniło obowiązującą od 1988 roku zasadę partnerstwa obowiązującym prawem i określiło na czym polega. Jednak czas pokazał, że Kodeks wymaga doprecyzowania, aby nie można go było „twórczo” interpretować. Propozycja nowelizacji ma zostać przygotowana w 2023 roku i mieć zastosowanie do nowej perspektywy budżetowej. Rekomendujemy objęcie nim nie tylko polityki spójności, ale wszystkich unijnych instrumentów finansowych (czyli m.in. funduszu odbudowy wraz z możliwymi kolejnymi instrumentami tego typu, czy Funduszu Modernizacyjnego). W ramach EcoPP zwracamy też uwagę polskich i unijnych urzędników na niedociągnięcia w zakresie partnerstwa, które należy poprawić natychmiast, nie czekając na nowelizację Kodeksu.

To samo, jednak w skali Polski a nie całej UE, robimy w Podkomitecie ds. Rozwoju Partnerstwa, który działa przy Komitecie Umowy Partnerstwa („meta-komitecie monitorującym” na poziomie UP). Wspólnie z przedstawicielami organizacji pracowników i pracodawców pracujemy nad poprawą projektów wytycznych dla programów polityki spójności i KPO, które zostały przygotowane przez MFIPR. Nie są zgodne z zasadą partnerstwa i mogą doprowadzić do większego ograniczenia wpływu partnerów na etapie wdrażania funduszy, niż miało to miejsce na etapie programowania.

To z kolei osłabi społeczną kontrolę nad największą pulą pieniędzy na zieloną transformację, jaką Polska ma do dyspozycji. **Dobrze skonstruowane komitety monitorujące (KM) to swoiste „rady nadzorcze” programów polityki spójności. Muszą włączyć wszystkie kategorie partnerów, w tym organizacje pozarządowe niezależne od władzy i wybrane w sposób niezależny od administracji publicznej. To klucz do zapewnienia zgodności planowanych inwestycji z zasadą nie czynienia poważnych szkód (zasada DNSH).** Wiele projektów jest bowiem realizowanych w formule „zaprojektuj i wybuduj”, a zatem na stwierdzenie szkodliwości danej inwestycji może być za późno, gdy projekt już się rozpocznie. Szansę na to mają jednak członkowie KM, uczestniczący w przygotowaniu kryteriów wyboru projektów i czuwający nad prawidłowością realizacji programów oraz ich zgodnością z zasadami horyzontalnymi (w tym DNSH). Zapewnienie realizacji zasady partnerstwa na etapie wdrażania funduszy to obecnie największe wyzwanie, jakie przed nami stoi.

⁵ Apel Komisji: zrównoważony rozwój środowiskowy centralnym elementem unijnych systemów kształcenia i szkolenia, Komunikat prasowy, 14 stycznia 2022, Bruksela, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/pl/IP_22_327

Jak teraz wyglądają fundusze

Umowa Partnerstwa i programy (w lipcu 2022 wciąż nie znamy wersji ostatecznych, zaakceptowanych przez Komisję Europejską) zakładają wydatki nie mniej niż 1/3 z 76,5 miliarda euro na działania poprawiające sytuację klimatyczną. Z tego, między innymi, niemal 18 miliardów euro ma zostać przeznaczonych na inwestycje w odnawialne źródła energii i gospodarkę o obiegu zamkniętym a 20 mld na nisko- i zeroemisyjny transport⁶.

Nie brakuje w nich niestety inwestycji szkodliwych i niepotrzebnych: rozwoju żeglugi śródlądowej, przekalowania dróg, czy gazu ziemnego. Wciąż zbyt mało wydajemy na ochronę różnorodności biologicznej. Umowa Partnerstwa i programy nie podają, jaki jest ich planowany wpływ na wysokość emisji gazów cieplarnianych, a zatem jak skuteczne będą „zielone” inwestycje w walce ze zmianami klimatu.

Mimo to, 76,5 miliarda euro, które zostały zapisane w Umowie Partnerstwa to największa pula pieniędzy, którą Polska może wykorzystać na przyspieszenie transformacji energetycznej i inne działania pro-klimatyczne. Jeżeli zostaną prawidłowo wydane, zazielenią Polskę. Ostateczny kształt programów wykuwał się nie tylko w zaciszu urzędniczych gabinetów. Niebagatelną rolę odegrało społeczeństwo obywatelskie. Setki i tysiące uwag, komentarzy, godziny wystąpień czy medialna presja nie wyeliminowały wszystkich problemów, ale przyczyniły się do znacznej poprawy planów wydatkowania pieniędzy z unijnego budżetu.

Poniżej opisujemy, co kryją programy polityki spójności w kluczowych obszarach (efektywność energetyczna, transport, bioróżnorodność, adaptacja do zmian klimatu, gospodarka o obiegu zamkniętym, edukacja klimatyczna i sprawiedliwa transformacja) oraz co udało się poprawić w trakcie procesu programowania.

JAN TWARDOWSKI

Efektywność energetyczna

Pogłębiona analiza zmian zapisów dotyczących efektywności energetycznej w projektach Umowy Partnerstwa i programów nie napawa optymizmem. Liczne pozytywne zmiany zapisów uzyskane w wyniku konsultacji społecznych oraz efekty działań sieciujących w ramach projektu mogą nie zrównoważyć negatywnych skutków zmian wprowadzonych do skierowanej do Komisji Europejskiej propozycji Umowy Partnerstwa, które to zmiany są wynikiem działań zawodowych lobbystów związanych z sektorem zawodowej energetyki. Oznacza to, iż przed Instytucjami Zarządzającymi i trzecim sektorem rosną wyzwania na kolejnym etapie, obejmującym uszczegółowienie opisów priorytetów poszczególnych programów.

Ogólny zapis: *Interwencjami priorytetowymi w obszarze efektywności będą działania prowadzące do zwiększenia efektywności energetycznej we wszystkich gałęziach gospodarki [wyróżnienie własne], przykładowo w energetyce, budownictwie, transporcie i rolnictwie, czego efektem będzie redukcja emisji gazów cieplarnianych*, który widniał w projekcie Umowy Partnerstwa poddany konsultacjom społecznym znikł bez uzasadnienia choć stanowił dobre odzwierciedlenie wiodącej zasady Europejskiego Zielonego Ładu – **efektywność energetyczna przede wszystkim (ang. Energy Efficiency First)**. W projekcie dokumentu złożonym do KE pojawił się w jego miejsce zapis dużo węższy, adresowany do jednego sektora gospodarki: *W dalszym ciągu niezbędne pozostają inwestycje związane ze zmniejszeniem strat przesyłowych energii zgodnie z zasadą Energy Efficiency First*. Uwagę należy też

zwrócić na stosowanie, w jednym dokumencie zamiennie, pojęć „energia” i „energetyka” wraz z dodatkowymi określeniami (w różnych, odmiennych kontekstach), skutecznie wiążące interwencję do wybranego sektora gospodarki – energetyki zawodowej.

Część Instytucji Zarządzających (np. w Wielkopolsce – program FEW 2021+) uwzględniło uwagi dotyczące tego obszaru. Warto zwrócić, uwagę na fakt, iż w dwóch przypadkach IZ albo nie odniosła się wprost do opublikowanych uwag z konsultacji społecznych i nie zajęła stanowiska w ich sprawie (UP) albo publikując tabelę z odniesieniem się do uwag w tak nieintuicyjny sposób, że była trudna do odnalezienia na stronach www urzędu (FEDŚ). Można to określić jako „braki responsywności”. Ponadto częstym odniesieniem IZ do uwagi jest formuła *uwaga uwzględniona częściowo lub do rozważenia na etapie ‘uszczegółowienia’ programu* (FENIKS). Dialog środowiska pozarządowego z urzędami w obszarze energii pomógł usprawnić szereg wysłuchań publicznych, wysłuchań odwróconych i debat, który zapewnił lepszą interakcję z urzędnikami oraz pozwolił zbliżyć stanowiska w wielu kwestiach, np. korekty linii demarkacyjnej

(czyli dokumentu określającego jakie działania powinny być finansowane i z jakich programów).

Roboczy dokument pn. *Linia demarkacyjna – Podział interwencji i zasad wdrażania programów krajowych i regionalnych w perspektywie finansowej na lata 2021-2027* ma na celu koordynację działań między poziomem krajowym i regionalnym z jednej strony, z drugiej zaś strony zapobieganie podwójnemu finansowaniu działań wspieranych z różnych programów finansowanych z polityki spójności. Doprecyzowuje zapisy Umowy Partnerstwa (UP), która ogólnie nakreśla linie podziału interwencji w poszczególnych tzw. Celach Polityki, czyli obszarach tematycznych. Podział przebiega pomiędzy programami krajowymi i regionalnymi. Linia demarkacyjna, obok zasad unijnych i strategii krajowych, stanowi podstawę do programowania działań w poszczególnych programach krajowych i regionalnych.

Linia demarkacyjna jest korygowana nie częściej niż co pół roku, stąd **sukcesem projektu w obszarze efektywności energetycznej (czyli Celu Polityki 2) jest doprowadzenie do (deklarowa-**

Termomodernizacja budynku (dzięki uprzejmości Pacific Northwest National Laboratory, licencja CC BY-NC-SA 2.0)

nego na razie) odejścia od centralizacji programu doradztwa energetycznego na rzecz rozwiązania pozwalającego, by działania edukacyjne i szkoleniowo-doradcze były prowadzone również z poziomu regionalnego, w ramach programów regionalnych. To wynik m.in. naszych uwag przekazywanych do MFiPR i urzędów marszałkowskich. Jednak skutkiem poprzednich zapisów jest fakt, iż do momentu złożenia projektów programów do KE to działanie⁷, wspierane z Funduszu Spójności, ujęto wraz z wymiernym budżetem tylko w programie FENIKS.

Innym skutkiem projektu jest uwzględnienie przekazanych uwag przez władze województwa śląskiego, dzięki czemu program FEŚL ma finansować modernizację energetyczną budynków wielorodzinnych lokalnych spółdzielni mieszkaniowych.

Debata z udziałem przedstawicieli MFiPR poświęcona programowi FENIKS, która odbyła się w dn. 9 czerwca 2022 pokazała, że **rząd planuje jeszcze uwzględnienie niektórych uwag przekazywanych przez ekspertów na kolejnych etapach programowania**. Planowane jest wykorzystanie instrumentów finansowych lub instrumentów mieszanych (czyli różnego rodzaju pożyczek i gwarancji bankowych na preferencyjnych warunkach) jako wiodąca forma wsparcia efektywności energetycznej w budynkach mieszkalnych (wielorodzinnych) oraz w przedsiębiorstwach. Nie udało się tego jeszcze uzyskać w „funduszożłonnym” sektorze budynków publicznych oraz ciepłownictwa. Tu przywoływane jest stanowisko lobby samorządowego o potrzebie wysokich, niczym nie warunkowanych dotacji. Brak natomiast stanowczej woli preferowania energooszczędnych inwestycji w formie partnerstwa publiczno-prywatnego (PPP). Wtedy można by wykorzystywać mechanizm umów o efekt energetyczny oraz gotowość do rozwoju rynku usług energetycznych np. w sektorze ciepłownictwa. Usługi energetyczne mają być realizowane poprzez tzw. ESCO⁸. Wciąż nie wiadomo, w jakiej formule ma zostać zrealizowany flagowy projekt FENIKS-a: modernizacja energetyczna Archiwów Państwowych. Podczas

czerwcowego spotkania grupy roboczej w MFiPR rozważano wykorzystanie umów o efekt energetyczny, rozwiązań hybrydowych, operacji PPP i formuły ESCO.

Wpływ partnerów na kształt programów regionalnych różnił się w zależności od województwa. Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego, będący tzw. instytucją zarządzającą (IZ) programu FEW, prowadził proces tworzenia programu w sposób transparentny i otwarty, starając się stworzyć czytelny i przyjazny dla potencjalnych beneficjentów opis. **Przyjęcie zaproponowanego przez nas zapisu w obszarze „Środowisko i Energia” pozwoliło ustalić nową hierarchię priorytetów, a rezygnacja z nadużywania słowa „energetyka” (zamiast „energia”) zapewniło jasną komunikację**. Zdecydowano, że priorytetowo traktowane będą inwestycje w ciepło systemowe wytwarzane w oparciu o źródła odnawialne i uwzględnione w strategicznych planach/dokumentach samorządów, co ułatwi spójną lokalną transformację energetyczną. Kolejnym sukcesem była decyzja, że promowane w ramach programu będzie tylko podłączanie budynków do efektywnych sieci ciepłowniczych. Realizując postulat z konsultacji, uznano też znaczenie edukacji klimatycznej i doradztwa w procesach modernizacji energetycznej.

Odrzucono jednak sugestię, aby umożliwić samorządom korzystania ze wsparcia poprzez zwrotne instrumenty finansowe (pożyczki, gwarancje itd.), utrzymując wyłącznie ścieżkę dotacyjną. Nie spróbowano nawet ograniczyć intensywności dofinansowania, co uwolniłoby dodatkowe środki na inne działania.

W FEW uwzględniono też zgłaszane uwagi dotyczące konieczności wspierania zwiększania efektywności energetycznej w przedsiębiorstwach. Wspólnie z urzędami przygotowującymi programy FEW i FEŚL podjęliśmy też dyskusję nad wprowadzeniem nowych wskaźników dot. m.in. oszczędności energii finalnej i nad możliwością harmonizacji stosowanych metodyk ich obliczania. Warto odnotować, że uformowała się mała

⁶ W kwocie 20 mld euro na inwestycje transportowe KE ujmują też inwestycje w rozwój sieci transportowych TEN-T, https://ec.europa.eu/regional_policy/pl/newsroom/news/2022/06/30-06-2022-eu-cohesion-policy-commission-adopts-eur76-5-billion-partnership-agreement-with-poland-for-2021-2027

⁷ Objęte kodem interwencji 046 tj. „Wsparcie dla podmiotów, które świadczą usługi wspierające gospodarkę niskoemisyjną i odporność na zmiany klimatu, w tym działania w zakresie zwiększania świadomości”

⁸ „Przedsiębiorstwo oszczędzania energii typu ESCO (skrót od Energy Service Company) to firma świadcząca usługi energetyczne lub dostarczająca innych środków poprawy efektywności energetycznej dla użytkownika/odbiorcy energii, biorąc przy tym na siebie pewną część ryzyka finansowego. Zapłata za wykonane usługi jest oparta (w całości lub w części) na osiągnięciu poprawy efektywności energetycznej oraz spełnieniu innych uzgodnionych kryteriów efektywności.”

Za: <https://www.gov.pl/web/klimat/co-to-jest-firma-esco>

grupka młodych aktywistów MSK, którzy kontynuowali współpracę przy analizach zapisów programu FEDŚ, dotyczących m.in. kwestii efektywności energetycznej.

Wsparcie silnych regionalnych organizacji pozarządowych działających na terenie Dolnego Śląska znalazło swój efekt w postaci **uwzględnienia niemal wszystkich uwag zgłoszonych do programu FEDŚ, które dotyczyły efektywności energetycznej**. Poprawiono zarówno opis strategii programu, jak i plany konkretnych działań. Wycofano się z kontrowersyjnego, i niezwykle kosztownego działania: *promowanie budownictwa w podwyższonym standardzie energooszczędnym, pasywnego oraz zeroenergetycznego w obszarze budynków publicznych*. Pod tą atrakcyjną nazwą kryły się plany budowy nowej siedziby urzędu. Uwolnione środki przeniesiono na palące problemy: *ograniczenie niskiej emisji poprzez modernizację energetyczną wielorodzinnych budynków mieszkalnych, mieszkalnictwa komunalnego, zamieszkania zbiorowego oraz budynków użyteczności publicznej*. Działanie to będzie polegało m.in. na modernizacji i wymianie pieców węglowych w budynkach, będących teraz głównym źródłem smogu na Dolnym Śląsku.

Do nielicznych negatywnych uwag co do partnerskiej współpracy z IZ FEDŚ należy zaliczyć brak łatwo dostępnej publikacji materiałów związanych z raportem z przeprowadzonych późno lecz terminowo konsultacji społecznych.

Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego jest jedyną Instytucją Zarządzającą w Polsce, która ogłosiła formalne konsultacje społeczne po tym, jak przekazała projekt programu FEŚL do KE. Opóźnienie motywowano brakiem kompletu dokumentów np. prognozy oddziaływania na środowisko. W tym czasie prowadzono jednak aktywne „prekonsultacje” programu oraz „mini wysłuchania publiczne” we współpracy z ekspertami. Jednym z ich efektów jest próba uzyskania odstępowania od „Linii demarkacyjnej” polegającego na dopuszczeniu finansowania termomodernizacji wielorodzinnych budynków mieszkalnych należących do spółdzielni mieszkaniowych ze środków FEŚL, a nie tylko z krajowego FEnIKS-a. W rezultacie z grupy budynków wielorodzinnych wyłączono jako wyjątek te, które są własnością Skarbu Państwa. **FEŚL jest jedynym programem, w którym znalazło się odwołanie wprost do zasad „fali renowacji” (europejska strategia modernizacji budynków)** i do Zalecenia Komisji (UE) 2019/786 z dnia 8 maja 2019 r. w sprawie renowacji budynków. Ogólne zapisy pierwszej wersji programu wymagają dalszej współpracy z partnerami na etapie uszczegóławiania zapisów w ramach w tzw. SZOP (szczegółowy opis priorytetów programu).

W ramach projektu udało się też nawiązać dialog z urzędami przygotowującymi programy regionalne FEŚL i FEW poprawienia systemu sprawozdawczości tak, by uwzględniał oszczędności energii finalnej. **W dalszym ciągu warto się skupić na**

dążeniu do zastąpienia wsparcia wyłącznie w postaci grantów tzw. finansowaniem mieszanym. Taka forma, łącząca granty i pożyczki, pozwoliłaby z wykorzystaniem tej samej puli pieniędzy sfinansować więcej działań (ponieważ pieniądze spłacane w ramach pożyczek można by wykorzystać ponownie).

ZUZANNA SASIAK

Odnawialne Źródła Energii

W zakresie odnawialnych źródeł energii (OZE) monitoringu wymagało zarówno planowanie systemowe i poziom ambicji, jak i konkretne rozwiązania co do rodzajów OZE oraz typów planowanych inwestycji. Transformacja ku energii odnawialnej w sposób najbardziej horyzontalny powinna być ujęta w Umowie Partnerstwa i pod tym kątem ją analizowano. W zakresie odnawialnych źródeł energii Umowa Partnerstwa pozostawia bardzo wiele do życzenia. Brakuje systemowych rozwiązań i ambicji (w szczególności, nie dostosowano krajowego celu OZE do podwyższonych celów dla całej UE i nadal wskazuje się na poziom 23% zużycia energii brutto). Co więcej, w UP stwierdza się, że poprawiono ramy legislacyjne dla rozwoju OZE, choć w rzeczywistości uległy one w ostatnich latach pogorszeniu. W dokumencie nie wskazano także, że wsparcie udzielane będzie wyłącznie tym odnawialnym źródłom, których wykorzystanie nie powoduje szkody dla środowiska (wyzwaniem jest np. biomasa – rozwój energetyki opartej o spalanie drewna przyczynia się do masowej wycinki lasów). Ponadto, **Umowa Partnerstwa nie adresuje konieczności systemowego wspierania energetyki obywatelskiej we wszystkich jej formach, tak jak wymaga tego dyrektywa RED II**. Brakuje również działań z zakresu doradztwa energetycznego i edukacji klimatycznej.

Bardziej szczegółowy zakres planowanych działań opisuje program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat i Środowisko (FEnIKS). W tym przypadku szczególną uwagę zwrócono na fakt, iż **na OZE przeznaczono niewielką i z pewnością nie wyczerpującą potrzeb pulę środków – 599 mln euro (gdzie, dla porównania, infrastruktura drogowa otrzyma 4,5 mld euro)**. Zwrócono uwagę na niewystarczające wsparcie dla energetyki wiatrowej, niejasność co do rodzaju dofinansowanej biomasy (pierwotna, czy wtórna – pierwsza prowadzi do większej wycinki drzew), czy brak wsparcia dla rozwoju infrastruktury biometanowej. Rola biometanu jest ogromna w stabilizacji sieci elektrycznej przy rozwoju energetyki wiatrowej i słonecznej. W FEnIKS-ie nie ma też mowy

o wsparciu dla nowych form energetyki zbiorowej, takich jak wspólnoty energetyczne, prosument zbiorowy, czy prosument wirtualny. Należy przy tym zauważyć, że w wyniku przeprowadzonych spotkań i konsultacji, Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej zapowiedziało pewne zmiany w pożądanym kierunku, m.in. zaznaczenie kwestii redukcji ubóstwa energetycznego, wsparcie dla różnych form prosumeryzmu i wprowadzenie preferencji dla projektów OZE. Polska Zielona Sieć została również zaproszona do udziału w dalszym etapie programowania tego Funduszu, tj. do współtworzenia Szczegółowego Opisu Priorytetów.

Oprócz FEnIKS-a, pośród programów krajowych analizowaliśmy też Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego (FERS), w którym, w ocenie PZS, powinno znaleźć się wsparcie dla energetyki obywatelskiej, w szczególności w aspekcie edukacji, doradztwa i podnoszenia świadomości społecznej. Niestety, MFiPR nie podzieliło tego poglądu i w programie nie znalazły się żadne działania związane z polityką klimatyczną i transformacją.

Zdecydowanie bardziej korzystnie należy ocenić rezultaty współpracy PZS z urzędami marszałkowskimi odnośnie programów regionalnych dla Wielkopolski, Dolnego Śląska i Śląska. Województwa zdają się być świadome konieczności transformacji ku energii odnawialnej i w większym, niż władze centralne stopniu, stały się otwarte na rozwój

energetyki obywatelskiej. **Wszystkie analizowane programy regionalne przewidują dofinansowanie dla prosumentów**, wskazując obywateli, samorządy i lokalne instytucje jako docelowych beneficjentów tych środków. W większości dostrzeżono również pożądaną różnicę w formie dofinansowania i o ile dla przedsiębiorców inwestujących w OZE przewiduje się środki w formie pożyczek, o tyle prosumenci będą mogli otrzymać dotacje.

Bardzo dużym sukcesem jest popularyzacja tematu wspólnot energetycznych i fakt, że w 12 ze wszystkich 16 programów regionalnych przewidziano dla nich dofinansowanie (patrz: Aneks II). Zagadnieniem natomiast, które pozostaje problematyczne w analizowanych przez nas programach, jest właściwe zbilansowanie różnych rodzajów odnawialnych źródeł energii oraz wykluczenie lub zminimalizowanie tych, których wykorzystanie jest szkodliwe dla środowiska (pierwotna biomasa drzewna, czy niektóre inwestycje hydroenergetyczne).

Biorąc pod uwagę powyższe, monitoring procesu programowania funduszy europejskich w zakresie OZE i energetyki obywatelskiej z jednej strony pozwala na promowanie pożądanых działań i rozwiązań, z drugiej zaś na reakcję w przypadku planowania działań niecelowych, czy wręcz niezgodnych z definicją zielonej energetyki odnawialnej i szkodliwych dla środowiska i klimatu.

Instalacja fotowoltaiczna (autor: Krzysztof Mrozek)

Zrównoważony transport

W zakresie funduszy europejskich dedykowanych sektorowi transportu celem naszych działań było całkowite zaniechanie lub obniżenie nakładów na środki transportu o dużej szkodliwości dla klimatu i środowiska, co w przypadku Polski oznaczało ograniczanie transportu samochodowego i lotniczego oraz żeglugi śródlądowej.

Jednocześnie promowaliśmy zwiększenie wsparcia finansowego dla transportu publicznego, transportu rowerowego czy przejście we wszystkich środkach transportu na paliwa bezemisyjne (z możliwym wykluczeniem paliw niskoemisyjnych, np.: gazu ziemnego). Mniej zadowalającym, ale nadal pozytywnym rezultatem projektu mogłoby być uwarunkowanie inwestycji w szkodliwe środki transportu dodatkowymi ekologicznymi kryteriami.

W Umowie Partnerstwa udało się zawęzić i określić bardziej szczegółowe kryteria wsparcia dla transportu drogowego oraz żeglugi śródlądowej. W przypadku dróg zawężono zakres wsparcia dla dróg lokalnych tylko do przypadków dróg łączących istotne centra gospodarcze z transeuropejską siecią transportową (TEN-T). **Jednak w naszej ocenie fundusze europejskie wciąż wspierają drogi w zbyt szerokim zakresie.** W przypadku żeglugi śródlądowej wsparcie zostało zawężone do konkretnych projektów, których zakres wynikał już z negocjacji pomiędzy KE a Polską, co nie wyklucza niestety *a priori* ich negatywnego wpływu na różnorodność biologiczną i torpeduje wysiłki na rzecz adaptacji do zmian klimatu. Bardzo pozytywnym wynikiem zgłaszanych uwag i propozycji jest wpisanie do Umowy Partnerstwa diagnozy oraz możliwości wsparcia transportu rowerowego, które wcześniej prawie w ogóle nie były obecne. Za dobre rozwiązanie uznajemy także odwołanie się Umowy Partnerstwa do definicji ekologicznie czystych pojazdów z odpowiedniej dyrektywy UE⁹ w zakresie wsparcia zakupu taboru.

Rozbudowa Metra Warszawskiego finansowana ze środków europejskich (autor: Wojciech Szymalski)

Na poziomie krajowym zgłosiliśmy uwagi dotyczące kwestii transportu do programu FEnIKS oraz programu Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej. Ze względu na wagę i ogromny budżet FEnIKS-a, to przede wszystkim w nim staraliśmy się uzyskać zmiany. Jakkolwiek większość wniosków dotyczących ograniczenia wsparcia dla budowy dróg oraz żeglugi śródlądowej została na początkowym etapie odrzucona przez instytucje krajowe, to ostatecznie zakres wsparcia dla transportu drogowego i żeglugi uległ pewnemu ograniczeniu zgodnemu z naszymi postulatami, co należy uznać za skutek podtrzymania dialogu z odpowiednimi ministerstwami i przedstawicielami Komisji Europejskiej już po zakończeniu oficjalnych konsultacji. Szczególnie cieszy ograniczenie wsparcia dla budowy dróg w miastach oraz wymogi finansowania inwestycji, które są wynikiem ustaleń określonych w Planach Zrównoważonej Mobilności Miejskiej (ang. SUMP). Niestety nie uległa zmianie wielkość alokacji i nie zwiększył się zakres finansowania transportu zbiorowego oraz kolejowego.

Jak się wydaje, większy wpływ na zapisy programów w zakresie transportu osiągnięto na poziomie regionalnym. Uwagi do tych programów zgłaszano na kilku różnych etapach i po każdym etapie widać było przynajmniej częściowe uwzględnienie zgłaszanych uwag.

W Funduszach Europejskich dla Wielkopolski główne osiągnięcia dotyczą:

- zmniejszenia priorytetu dla finansowania taboru wodorowego oraz zwiększenia priorytetu dla finansowania taboru bezemisyjnego względem niskoemisyjnego;
- dodania możliwości elektryfikacji linii kolejowych;
- zwiększenia zakresu grup docelowych mogących otrzymać wsparcie w zakresie zrównoważonej mobilności, w tym o organizacje pozarządowe, które będą mogły realizować m.in. kampanie edukacyjne w zakresie zrównoważonego transportu;
- znacznego ograniczenia możliwości finansowania inwestycji w drogi oraz wpisania bardzo szczegółowych kryteriów ostrożnościowych dla zapewnienia ograniczonej skali planowanych inwestycji.

W Funduszach Europejskich dla Dolnego Śląska główne osiągnięcia dotyczą:

- uzyskania środków na finansowanie inwestycji w tabor kolejowy (40 mln euro), w tym kosztem środków przeznaczonych na drogi (mniej o 14 mln euro);
- wsparcia zapisów o przeznaczeniu znacznej alokacji środków na transport kolejowy – rewitalizacja linii kolejowych, w związku z perspektywą ich ograniczenia na skutek negatywnych wniosków kontroli NIK w zakresie rewitalizacji linii kolejowych w województwie;
- przesunięcia inwestycji w drogi rowerowe zamiejskie z priorytetu związanego z ochroną przyrody do priorytetu związanego z transportem regionalnym.

W Funduszach Europejskich dla Śląskiego główne osiągnięcia dotyczą:

- obniżenia priorytetu dla finansowania taboru wodorowego, jako mniej efektywnego energetycznie od taboru elektrycznego;
- wyraźnego podkreślenia znaczenia edukacji w zakresie zrównoważonej mobilności oraz umożliwienie finansowania kampanii w tym zakresie w ramach programu;
- wprowadzenia daleko idących ostrożnościowych zapisów w zakresie budowy dróg, które będą skutkowały znacznym ograniczeniem skali realizowanych inwestycji drogowych;
- wpisania możliwości finansowania infrastruktury służącej tworzeniu stref ograniczonego ruchu drogowego, np. stref czystego transportu.

W każdym z programów regionalnych możliwe jest jeszcze osiągnięcie dalej idących zmian, które będą wynikały ze zgodnych z naszymi postulatami wymagań Komisji Europejskiej co do uzupełnienia programów. W szczególności spodziewamy się zwiększenia ilości użytych wskaźników produktu i rezultatu, m.in. w zakresie infrastruktury paliw alternatywnych (produkt), emisji gazów cieplarnianych (rezultat).

⁹ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/1161 z dnia 20 czerwca 2019 r. zmieniająca dyrektywę 2009/33/WE w sprawie promowania ekologicznie czystych i energooszczędnych pojazdów transportu drogowego

Różnorodność biologiczna i adaptacja do zmian klimatu

Ochrona różnorodności biologicznej

Umowa Partnerstwa, warunkująca działania na rzecz ochrony i odtwarzania różnorodności biologicznej wspierane przez fundusze europejskie w ramach programów krajowych i regionalnych, w obszarze wzmocnienia ochrony dziedzictwa przyrodniczego, różnorodności biologicznej i zielonej infrastruktury wskazuje dwa priorytety. Pierwszym z nich jest zachowanie i odtwarzanie siedlisk przyrodniczych i populacji gatunków, drugim – planowanie i zarządzanie systemem obszarów chronionych. Z priorytetami tymi trudno się nie zgodzić, zwłaszcza patrząc na nie w kontekście kierunków wyznaczonych przez Europejski Zielony Ład i unijną Strategię na rzecz różnorodności biologicznej 2030 (oraz zmian spodziewanych w związku z zaawansowanymi pracami nad Nature Restoration Law).

Cieszy też dostrzeżenie w Umowie Partnerstwa związku ochrony i przywracania różnorodności biologicznej z adaptacją do zmian klimatu oraz deklaracja, że działania w tym obszarze nie będą prowadzić do zwiększenia presji człowieka na przyrodę i wspierania infrastruktury turystycznej. Niepokoi jednak dodanie po wyjątku dotyczącym infrastruktury turystycznej sformułowania „jako takiej”. Prowadzić może to (o czym także poniżej) do „zmiękczenia” słusznie postawionego warunku o niezwiększaniu presji oraz do realizacji działań niewłaściwych, niezgodnych z nadrzędnym celem, jakim jest zahamowanie utraty różnorodności biologicznej. Cel ten jest możliwy do zrealizowania dzięki ochronie gatunków i siedlisk *in situ*, czyli na miejscu, a więc nie na terenie ekoparków, w ogrodach botanicznych czy w bankach genów itp. To ostatnie podejście potwierdzają liczne doświadczenia z projektów realizowanych pod hasłem ochrony bioróżnorodności w perspektywie finansowej 2014-2020 na poziomie krajowym i regionalnym.

Nasz niepokój wzbudza również, użyte w kolejnej wersji UP (projekt z listopada 2021, przyjęty przez rząd i oficjalnie przekazany do KE) sformułowanie stwierdzające, że kompensacja przyrodnicza towarzysząca inwestycjom szkodliwym środowiskowo jest działaniem na rzecz ochrony różnorodności biologicznej, bo świadczy o niekompetencji piszących tak ważny dokument, jakim jest Umowa Partnerstwa, i może prowadzić do konkluzji, że inwestycje istotnie negatywnie oddziałujące na środowisko, a tym samym na

jakość życia ludzi, są działaniem pożądanym i można je zrównać z działaniami na rzecz właściwego stanu ochrony gatunków i siedlisk.

Programy powstałe na poziomie regionalnym dostrzegają potrzebę ochrony różnorodności biologicznej (dostrzegają też możliwe synergie z działaniami adaptacyjnymi do zmian klimatu), ale nie koncentrują się (nie nadają priorytetu) na działaniach rzeczywiście mogących przynieść zahamowanie jej utraty. Dopuszczają objęcie wsparciem realizacji centrów ochrony i rozwoju bioróżnorodności np. banków genowych, (eko)parków, ogrodów botanicznych oraz budowy infrastruktury *kanalizującej ruch turystyczny np. tablice informacyjne, ścieżki historyczno-przyrodnicze, punkty widokowe na terenach chronionych i cennych przyrodniczo*. Umieszczenie w katalogu projektów możliwych do objęcia wsparciem funduszy UE przedsięwzięć tego rodzaju, jak pokazują doświadczenia z perspektywy 2014-2020, powoduje, że właściwie cała dostępna alokacja środków jest na nie przeznaczana, bo są łatwe do realizacji i atrakcyjne dla samorządów. **Koniec końców, fundusze europejskie kierowane są na rozwój turystyki, rekreacji i ochronę zasobów przyrodniczych *ex situ*, a nie na zahamowanie postępującego procesu utraty różnorodności biologicznej.** Postulaty, by tę sytuację zmienić, zgłaszane (w ramach projektu Fundusze Europejskie dla Klimatu) w procesie powstawania programów regionalnych, niestety nie zostały uwzględnione. Szkoda, bo ograniczone środki powinny być kierowane na rzeczywistą ochronę terenów cennych przyrodniczo, przywracanie właściwego stanu ochrony gatunkom i siedliskom – wydawanie ich na tworzenie ekoparków, ogrodów botanicznych, a nawet banków genów nie przyczyni się do osiągnięcia celów unijnej Strategii na rzecz bioróżnorodności 2030 tj. powiększenia sieci obszarów Natura 2000, realizacji planu odbudowy zasobów przyrodniczych.

Choć na poziomie regionalnym nie udało się doprowadzić do zmian koncentrujących się na rzeczywistej ochronie różnorodności biologicznej (i jej przywracaniu), to **na poziomie krajowym odnotować należy uwzględnienie w kolejnej wersji programu FENIKS kluczowych uwag zgłoszonych w konsultacjach tj. uwzględnienie w zakresie wsparcia monitoringu stanu ochrony gatunków i siedlisk, oraz – co najważniejsze – istotne zwiększenie alokacji na realizację tego celu szczegółowego.** Pierwsza zmiana umożliwia realizację ważnego elementu ochrony różnorodności biologicznej, pozwalającego podejmować właściwe działania ochronne, i kontynuację działań w ramach Państwowego Monitoringu Środowiska. Druga – zwiększenie alokacji ze 150 mln euro (60 mln euro – *Ochrona, regeneracja i zrównoważone wykorzystanie obszarów Natura 2000*, 90 mln euro – *Ochrona przyrody i różnorodności biologicznej, dziedzictwo naturalne i zasoby naturalne, zielona i niebieska infrastruktura*) – dwukrotnie – do 300 mln euro (odpowiednio: po 120

i 180 mln euro; plus dodatkowo 40 mln euro na rewaloryzację obszarów przemysłowych i rekultywację skażonych gruntów) pozwoli na wspieranie działań na rzecz ochrony różnorodności biologicznej na istotną skalę. Pozwoli, o ile na etapie uszczegóławiania dokumentów programowych ograniczone zostaną do minimum przedsięwzięcia z zakresu udostępniania turystycznego obszarów i te elementy projektów proprzyrodniczych, które z hamowaniem utraty różnorodności biologicznej nie mają nic wspólnego np. *wsparcie dla działań w zakresie zielono-niebieskiej infrastruktury wraz z niezbędnym zapleczem*¹⁰.

Standardy ochrony zieleni

Oddzielnym zagadnieniem w obszarze różnorodności biologicznej, w którym rekomendowaliśmy zmiany w UP i programach jest zielona infrastruktura, w tym jej kluczowy i wyjątkowo trudny do odtworzenia szkielet, jakim są drzewa. Zielona infrastruktura jest kluczowa dla ochrony bioróżnorodności oraz adaptacji do zmian klimatu. W poprzednich perspektywach wydatkowania funduszy unijnych obserwowano znaczące zniszczenia, szczególnie w trakcie realizacji projektów liniowych oraz rewitalizacyjnych. W nowej perspektywie funduszy unijnych 2021-2027 obowiązować ma horyzontalna zasada nie czynienia poważnych szkód (przyrodzie), tzw. zasada DNSH. W odniesieniu do drzew w procesach inwestycyjnych rozwiązaniem zapewniającym spełnienie zasady DNSH jest stosowanie standardów ochrony drzew w całym cyklu projektowym¹¹.

W wyniku realizacji naszych działań udało się wprowadzić w projekcie Umowy Partnerstwa zapisy dotyczące zielonej infrastruktury i drzew oraz stosowania standardów ich ochrony. Zapisy te znalazły się w rozdziale 9.2. *Zasada zrównoważonego rozwoju i zasada „nie czyni poważnych szkód” (DNSH)*, na str. 242:

Właściwe instytucje zarządzające zapewnią, aby w ramach realizowanych przedsięwzięć infrastrukturalnych uwzględniane były zagadnienia związane z ochroną zieleni. Mając na uwadze ochronę różnorodności biologicznej i potrzebę adaptacji do zmiany klimatu (w szczególności na obszarach miejskich), wycinka istniejących drzew i krzewów będzie ograniczona do minimum w trakcie realizacji projektów współfinansowanych ze środków polityki spójności. Instytucje zarządzające będą dokładały starań, aby w ramach realizowanych przedsięwzięć uwzględniane były zagadnienia związane z ochroną zieleni (np.

poprzez stosowanie standardów ochrony zieleni tam, gdzie zostały one opracowane i przyjęte). Szczególna dbałość o tereny zielone będzie miała miejsce w projektach rewitalizacyjnych, które nie mogą obejmować wycinki drzew i krzewów ani zwiększania powierzchni nieprzepuszczalnych w miastach (placów, rynków itp.), chyba że udokumentowano zagrożenie z ich strony, np. w wyniku spróchnienia.

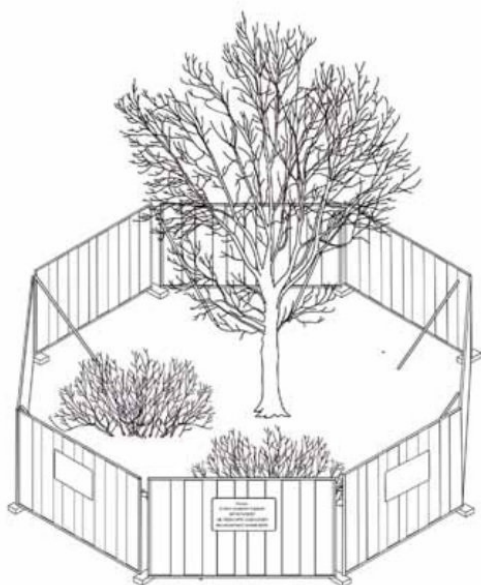
Skutkiem wprowadzenia tych zapisów w projekcie Umowy Partnerstwa oraz naszych działań rzeczniczych było wprowadzenie analogicznych zapisów w części programów regionalnych. Niestety, na tym etapie programowania, pomimo wielu starań nie udało się wprowadzić bezpośrednich zapisów dotyczących ochrony zielonej infrastruktury w tym drzew oraz wdrażania standardów w programie krajowym FENIKS. Zapisy dotyczące ochrony drzew w procesie inwestycyjnym nie pojawiły się również w *Analizie spełniania zasady „nie czyni poważnej szkody” (DNSH)*, w rozumieniu art. 17 rozporządzenia (UE) nr 2020/852 dla projektu dokumentu pn. *Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021-2027* (Atmoterm, 2022). W analizie tej jest jedynie mowa o unikaniu wycinek drzew i stosowaniu nasadzeń zastępczych – brak jednak zrozumienia potrzeby ochrony drzew w całym procesie inwestycyjnym. Chodzi tutaj o proste i skuteczne rozwiązania, jak nieskładowanie sprzętu i materiałów budowlanych w bezpośrednim sąsiedztwie drzewa, czy unikanie uszkodzania korzeni podczas robót.

Największy sukces odniesiono przy wprowadzaniu zapisów dotyczących ochrony drzew w projekcie programu Fundusze Europejskie dla Śląskiego 2021 -2027 (FEŚL). Zapis: *Przy realizacji inwestycji zalecane jest wykorzystanie dobrych praktyk w zakresie ochrony środowiska, w szczególności standardów ochrony drzew (wraz z odniesieniem do standardów ochrony drzew) znalazł się w wielu priorytetach i celach szczegółowych*¹².

W dwóch kolejnych programach regionalnych: Fundusze Europejskie dla Dolnego Śląska 2021-2027 (FEDŚ) oraz Fundusze Europejskie dla Wielkopolski 2021-2027 (FEW) nie udało się dotąd wprowadzić bezpośrednich zapisów chroniących zieloną infrastrukturę, w tym drzewa, oraz zapisów wprowadzających standardy ich ochrony. W przypadku FEW, w wyniku uwag zgłaszanych w trakcie warsztatów z przedstawicielami Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego, uzyskano zapewnienie, że tego typu zapisy mogą pojawić się na poziomie uszczegółowienia programu czy też kryteriów.

¹⁰ Zielona infrastruktura: strategicznie zaplanowana sieć obszarów naturalnych i półnaturalnych, zaprojektowana i zarządzana w sposób mający zapewnić szeroką gamę usług ekosystemowych. Obejmuje ona obszary zielone (lub niebieskie w przypadku ekosystemów wodnych) oraz inne cechy fizyczne obszarów lądowych (w tym przybrzeżnych) oraz morskich. Na lądzie zielono-niebieska infrastruktura obecna jest w krajobrazie rolniczym i miejskim (źródło: Leszek Trzaski, „Błękitno-zielona infrastruktura miasta Katowice”)

¹¹ <http://drzewa.org.pl/standardy/>

Tymczasowe wyгородzenie strefy ochrony drzewa (rys. Jakub Józefczuk, "Standard ochrony drzew i innych form zieleni w procesie inwestycyjnym", Fundacja EkoRozwoju, Stowarzyszenie Architektury Krajobrazu, 2021, Creative Commons License CC BY-SA)

Podobnie w przypadku FEDŚ, w procesie oficjalnych konsultacji, w odpowiedzi na wnioski dot. ochrony drzew odpowiedziano, że: *wymóg przestrzegania zasady DNSH będzie wpisany w program przy każdym celu szczegółowym. Jednocześnie wprowadzenie zapisów dot. wymogów kontroli wdrażania standardów ochrony zielonej infrastruktury będzie mogło być ustalone na etapie opracowywania kryteriów wyboru projektów*¹².

Analiza pozostałych 13 projektów programów regionalnych na perspektywę 2021-2027 wskazuje, że w ośmiu kolejnych województwach (woj. kujawsko-pomorskie, lubelskie, lubuskie, małopolskie, opolskie, podlaskie, pomorskie, świętokrzyskie) pojawiają się zapisy o potrzebie ochrony drzew i stosowania standardów ochrony zieleni (głównie w tzw. projektach rewitalizacyjnych, w celu szczegółowym: *Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach miejskich*), a w dwóch następnych (łódzkie i podkarpackie) jest wyraźnie mowa o potrzebie ochrony drzew jako zielonej infrastruktury.

Na dalszym etapie programowania warto doprowadzić na poziomie krajowym oraz w województwach, które w projektach programów funduszy na tym etapie nie uwzględniły potrzeby ochrony zielonej infrastruktury (w tym drzew oraz stosowania standardów), aby takie zapisy znalazły się w programach oraz na poziomie szczegółowych opisów priorytetów (SZOP) i kryteriów. W województwach które uwzględniły takie zapisy w wybranych celach szczegółowych należy doprowadzić do tego by były stosowane w jak największej ich ilości.

W przypadku wszystkich programów trzeba dążyć do tego by w ramach Pomocy Technicznej (dodatkowe środki służące wsparciu partnerów zaangażowanych we wdrażanie programów i zapewniające właściwe otoczenie dla ich realizacji) prowadzić szkolenia dot. ochrony zielonej infrastruktury, w tym drzew oraz stosowania standardów. Nie można na tym poprzestać. **Efektywna ochrona zielonej infrastruktury wymaga monitorowania tego, jak wszystkie wymienione działania pozytywne są stosowane w praktyce.**

Adaptacja do zmian klimatu

Jeśli chodzi o jakość dokumentów programowych w obszarze adaptacji do zmian klimatu – ograniczania ryzyka i łagodzenia skutków ekstremalnych zjawisk pogodowych (susze, powodzie, w tym powodzie błyskawiczne), to **należy odnotować, że co do zasady, uwzględniają one niezwykle ważne w dobie katastrofy klimatycznej podejście ekosystemowe, ze wsparciem dla walki z miejskimi wyspami ciepła i zielono-niebieską infrastrukturą w tle.** Ta ostatnia powinna być zresztą szczegółowo zdefiniowana w spójnym, oficjalnym dokumencie, przydatnym do wykorzystania przy formułowaniu kryteriów wyboru projektów czy ocenie wniosków, obowiązującym instytucje zarządzające i beneficjentów na poziomie krajowym i regionalnym. W analizowanych przez nas programach, co cieszy, znajdziemy wsparcie dla rozwoju naturalnej retencji, renaturyzacji rzek i dolin rzecznych, odtwarzania terenów podmokłych.

Niestety jednak nasze postulaty zgłaszane w konsultacjach społecznych nie zostały spełnione. Walczyliśmy o objęcie priorytetowym wsparciem wspomnianych wyżej rozwiązań ekosystemowych (*nature based solutions / ecosystem based solutions*).

¹² Znaleźć go można w Priorytecie II: Ekologiczne Śląskie w celu szczegółowym (i) Wspieranie efektywności energetycznej i redukcji gazów cieplarnianych oraz w celu (v) Wspieranie dostępu do wody oraz zrównoważonej gospodarki wodnej, a także w Priorytecie III: Mobilne Śląskie w celu szczegółowym: (viii) Wspieranie zrównoważonej multimodalnej mobilności miejskiej jako elementu transformacji w kierunku gospodarki zeroemisyjnej oraz w Priorytecie IV: Lepiej połączone Śląskie w celu szczegółowym (ii) Rozwój i udoskonalenie zrównoważonej, odpornej na zmiany klimatu inteligentnej i intermodalnej mobilności na poziomie krajowym, regionalnym i lokalnym, w tym poprawę dostępu do TEN-T oraz mobilności transgranicznej.

¹³ Źródło: „Baza uwag” – raport z konsultacji społecznych, <https://rpo.dolnyślask.pl/o-projekcie/rpo-wd-2021-2027/konsultacje-spoeczne/>

Jednocześnie postulowaliśmy o bezwzględne wyłączenie ze wsparcia fundusze inwestycji hydrotechnicznych innych niż przebudowy i remonty istniejących obiektów w celu rzeczywistego dostosowania do pracy w warunkach zmian klimatu (ekstrema hydrologiczne). Chcieliśmy również odciąć od finansowania obiekty niepotrzebne bądź kontraproduktywne, w zakresie ograniczania ryzyka powodzi i suszy, łagodzenia ich skutków. **Mimo naszych starań, w programach krajowych i regionalnych nadal dopuszcza się wsparcie budowy bliżej niesprecyzowanych urządzeń wodnych.** A przecież zgodnie z definicją zapisaną w *Prawie wodnym* (niepodawaną w dokumentach strategicznych, o których tu mowa) urządzeniami takimi są: *urządzenia lub budowle służące do kształtowania zasobów wodnych lub korzystania z tych zasobów, w tym m.in.: urządzenia lub budowle piętrzące, przeciwpowodziowe i regulacyjne, a także kanały i rowy; sztuczne zbiorniki usytuowane na wodach płynących oraz obiekty związane z tymi zbiornikami; stawy, w szczególności stawy rybne oraz stawy przeznaczone do oczyszczania ścieków albo rekreacji; obiekty energetyki wodnej; mury oporowe, bulwary, nabrzeża, mola, pomosty i przystanie.* Dodanie określenia: *służące ochronie przeciwpowodziowej / walce z suszą*, nie wyklucza wsparcia projektów bezsensownych, bo zarówno w aktualizacji planów zarządzania ryzykiem powodziowym, jak i w Planie przeciwdziałania skutkom suszy umieszczono takie bezsensowne projekty (i jest ich całkiem sporo), niesłużące realizacji celów planów, a wręcz potęgujące dotkliwość susz i powodzi, szkodliwe dla ekosystemów wodnych i od wód zależnych. Chodzi o projekty, takie jak: stopnie wodne, śluzy żeglugowe, regulacje rzek i prace o charakterze utrzymaniowym. **Dodatkowo, w części transportowej FEnIKS-a uwzględniono wsparcie infrastruktury hydrotechnicznej, służącej żegludze śródlądowej, której rozwój w warunkach polskich stoi nie tylko w całkowitej sprzeczności z działaniami adaptacyjnymi pilnymi do podjęcia, ale przyczyni się również do zniszczenia ekosystemów wodnych** i od wód zależnych, związanych z większymi polskimi rzekami.

Odnosić należy, że omówiony problem zdaje się być wreszcie dostrzegany, choć w niepełnym zakresie, przez programujących na poziomie krajowym i regionalnym. Dzieje się tak na skutek uwag składanych w trakcie konsultacji społecznych (zapewne także – nieformalnego dialogu z Komisją Europejską). Za pewien sukces projektu Fundusze Europejskie dla Klimatu możemy uznać fakt, że w programach pojawiają się „wyłączenia” wsparcia dla działań szkodliwych dla różnorodności biologicznej, i przeciwnie skutecznych dla adaptacji do zmian klimatu. I tak, listopadowy projekt UP mówi o niefinansowaniu prac utrzymaniowych i regulacyjnych, niezgodnych z celami Ramowej Dyrektywy Wodnej (RDW) i celami ochrony obszarów Natura 2000. FEnIKS podobnie, w miejscu w którym mowa o wsparciu dla urządzeń wodnych, przywołuje ko-

nieczność zgodności z celami RDW. Wydaje się to dość zachowawcze. Żeby w przyszłości wykluczyć forsowanie dofinansowania projektów kontraproduktywnych w stosunku do celów adaptacji do zmian klimatu, **należałoby wprost wykluczyć ze wsparcia programu infrastrukturę przegradzającą rzeki i potoki:** nie tylko zbiorniki, ale i stopnie wodne, zapory, przetamowania i jazy.

Wydaje się, że dużo więcej rozsądku i odwagi wykazali tworzący programy regionalne. Wykluczają za UP nie tylko prace utrzymaniowe i regulacyjne, ale również budowę sztucznych zbiorników retencyjnych. Dopuszczają do objęcia wsparciem funduszy UE: zbiorniki suche, poldery zalewowe, zwiększanie rozstawy wałów przeciwpowodziowych oraz likwidację urządzeń nieefektywnych, stanowiących bariery dla ciągłości ekologicznej cieków i ich dolin. To także w regionach udało się, dzięki uwagom składanym w konsultacjach społecznych, doprecyzować priorytet adaptacyjny, jakim jest podejście ekosystemowe. Wśród zapisów znajdziemy nie tylko hasła: *naturalna retencja i renaturyzacja*, ale i np. wdrożenie działań ograniczających zbyt szybki odpływ wód ze zlewni w postaci ochrony i odtwarzania naturalnych ekosystemów retencjonujących wodę (np. torfowiska, bagna, tereny podmokłe, stawy, starorzecza i oczka wodne, trwałe użytki zielone, intercepcja szaty roślinnej), wspierających inwestycje, dzięki którym możliwe będzie zwiększanie zasobów wód w zlewniach w obrębie kanałów i rowów melioracyjnych, a także wód podziemnych.

W kontekście celów adaptacyjnych, jak i ochrony różnorodności biologicznej, **za niewątpliwý sukces projektu i przygotowywanych w ramach niego uwag, należy uznać ograniczenie wsparcia dla rozwoju hydroenergetyki.** Dopuszcza się je tylko dla projektów modernizacyjnych, na istniejących obiektach, a niektóre regiony zrezygnowały z kierowania funduszy na energetykę wodną w ogóle.

Gospodarka o obiegu zamkniętym

Polska jest zagrożona niezrealizowaniem podstawowych celów gospodarki o obiegu zamkniętym (GOZ) w zakresie odpadów i od ponad sześciu lat boryka się ze złym planowaniem i niestabilnością przepisów. Rząd do tej pory nie przedstawił akceptowalnego projektu jednej z kluczowych ustaw – o rozszerzonej odpowiedzialności producenta. Podobnie zmarnował ponad dwa lata na ustalenie podstaw systemu kaucyjnego oraz wciąż zwleka z transpozycją unijnej dyrektywy w sprawie zmniejszenia wpływu na środowisko produktów wykonanych z tworzyw sztucznych¹⁴.

Obowiązek segregacji odpadów komunalnych wprowadzono w Polsce dopiero w 2019 r., co powoduje, że nadal więcej niż połowa z nich jest odbierana w formie zmieszanej, a do recyklingu trafia średnio poniżej 25 proc. Te 25 proc. uzyskaliśmy w ciągu ok. 30 lat wdrażania systemu gospodarki odpadami, tymczasem już za trzy lata, w 2025 r. wymagany poziom recyklingu wzrośnie o 30 proc., do 55 proc. Będzie on nieosiągalny dla większości samorządów przy obecnej formie i zakresie podejmowanych działań oraz przy braku odpowiedniej wydajności i jakości instalacji do przetwarzania bioodpadów, bez których nie jest możliwe uzyskanie wymaganych efektów.

Stąd, zwłaszcza przy ograniczonych zasobach, podejmowane interwencje z wykorzystaniem funduszy unijnych powinny być bardzo precyzyjnie zdefiniowane i skierowane na rzeczywiście najsłabsze elementy systemu gospodarki o obiegu zamkniętym, a jednocześnie takie, które pozwolą na uzyskanie jak najlepszego efektu, zarówno od strony środowiskowej, jak i ekonomicznej. **O skali problemu, oprócz wymienionych powyżej, świadczy tzw. luka inwestycyjna w instalacjach recyklingu odpadów, która została oszacowana przez Ministerstwo Klimatu i Środowiska na 17,4 mld zł w latach 2021–2028.**

Sfera gospodarki o obiegu zamkniętym, obejmująca odpady, uległa modyfikacji w wersji Umowy Partnerstwa, którą rząd przekazał do KE w grudniu 2021. Część opisowa nadal zakłada podjęcie bardzo szerokich działań na wszystkich etapach wytwarzania produktów, ich konsumpcji oraz gospodarowania powstałymi odpadami komunalnymi, przemysłowymi i niebezpiecznymi. Na tak szeroki zakres nie ma środków z funduszy unijnych oraz

krajowych. Sprecyzowano jednak pięć obszarów priorytetowych: (1) *tworzenia strategii związanych z GOZ i zapobiegania powstawaniu odpadów*, (2) *rozwoju systemów selektywnego zbierania odpadów i wspierania recyklingu odpadów*, (3) *wspierania zmiany procesów produkcyjnych w celu przejścia z modelu liniowego na cyrkularny*, (4) *edukacji ekologicznej*, (5) *opracowania nowych technologii sprzyjających przejściu na GOZ*. Generalnie są one zasadne, ale aż trzy z nich (1, 3 i 5) nie znajdują w ogóle, lub w sposób niebudzący wątpliwości, potwierdzenia w alokacjach zapisanych w projektach programów, które uszczegóławiają zapisy UP.

Umowa wskazuje, że podstawą realizacji działań będą krajowy oraz wojewódzkie plany gospodarki odpadami. Jednakże ostatnio zaktualizowane i zaakceptowane przez ministra klimatu plany są sprzeczne z hierarchią sposobów postępowania z odpadami, dyrektywami UE i Taksonomią UE (rozporządzenie będące „drogowskazem” zielonych inwestycji). Ich realizacja doprowadzi do takiego **przeinwestowania w spalanie odpadów komunalnych**, że bezpośrednio zagrożi to osiągnięciu obligatoryjnych celów recyklingu. Niestety tego typu plany inwestycyjne są wspierane zarówno ze środków krajowych, jak i przez Unię Europejską, która z Funduszu Modernizacji zgodziła się przekazać Narodowemu Funduszowi Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej 3 mld zł na budowę spalarni odpadów, poza środkami z unijnego budżetu (polityka spójności).

Podobnie jak Umowa Partnerstwa, program FEnKS został zmodyfikowany w ostatniej dostępnej wersji ze stycznia br. Znacznie zmniejszono wysokość środków na gospodarkę o obiegu zamkniętym – z początkowej kwoty 320 mln euro pozostało 210 mln euro. Wynika to w części z przeniesienia 50 mln euro na *rewaloryzację obszarów przemysłowych i rekultywację skażonych gruntów* do innego obszaru, o czym piszemy w części dotyczącej bioróżnorodności i adaptacji do zmian klimatu. Zredukowano też fundusze na *Gospodarowanie odpadami z gospodarstw domowych* z 260 do 180 mln euro. Wprowadzono nową pozycję z kwotą 20 mln euro, która była sygnalizowana w ogólnym opisie Programu, ale nie miała asygnowanych środków *Gospodarowanie odpadami przemysłowymi i handlowymi: odpady resztkowe i niebezpieczne*. Bez zmian pozostała pozycja *Promowanie wykorzystania materiałów pochodzących z recyklingu jako surowców*, której przydzielono 10 mln euro. Modyfikacje te są sprzeczne z rekomendowanymi przez nas kierunkami zmian i oceniamy je jednoznacznie negatywnie. **Skromne fundusze na rozbieranie bomb ekologicznych, bezpośrednio zagrażających społecznościom lokalnym zostały jeszcze bardziej zmniejszone.**

¹⁴ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/904 z dnia 5 czerwca 2019 r. w sprawie zmniejszenia wpływu niektórych produktów z tworzyw sztucznych na środowisko

Mimo zgłoszonych uwag, przyjęte wskaźniki efektu programu są bardzo niskie i przełożą się na wzrost poziomu selektywnej zbiórki oraz recyklingu o zaledwie 0,6 proc. w stosunku do obecnie powstającej ilości odpadów komunalnych. Gdyby spełnione zostały postulaty organizacji pozarządowych, to za obecną kwotę można by zwiększyć poziom recyklingu w skali kraju nie o 0,6 proc. a np. o 4,59 proc., budując 41 kompostowni o łącznej wydajności 619 650 ton rocznie i obsługujących 6,2 mln mieszkańców¹⁵. Tymczasem proponuje się enigmatyczny(e) zakład(y) recyklingu o rocznej wydajności 79 400 ton oraz prawdopodobnie budowę kilkunastu Punktów Selektywnej Zbiórki Odpadów (tzw. PSZOKów), które powinny być finansowane ze środków programów regionalnych, z uwagi na ich lokalnych charakter.

Po hasłem *Gospodarowanie odpadami przemysłowymi i handlowymi: odpady resztkowe i niebezpieczne* Ministerstwo Klimatu chce budować spalarnie odpadów niebezpiecznych, w tym odpadów medycznych. Wypowiedzi medialne oraz dane zaprezentowane w pierwotnej wersji tzw. luki inwestycyjnej Krajowego Planu Gospodarki Odpadami, mające świadczyć o konieczności inwestowania w spalanie odpadów niebezpiecznych, oparte były na bardzo wyrwykowych oraz w dużej mierze nieprawdziwych informacjach, nie popartych jakkolwiek analizą rzeczywistych potrzeb oraz możliwości redukcji ilości tego typu odpadów.

Na podstawie informacji o kosztach projektów budowy spalarni odpadów niebezpiecznych proponowanych w ostatnim czasie, można oszacować, że obecna alokacja w kwocie 20 mln euro umożliwi inwestycje w instalacje o całkowitej wydajności do 9 800 ton na rok, co pozwoli na unieszkodliwianie ok. 18 proc. powstających niebezpiecznych odpadów medycznych. **Ministerstwo Klimatu nie chce zrezygnować z ustawowego nakazu spalania odpadów medycznych, który jest wyjątkiem w skali światowej, mimo iż inne metody ich unieszkodliwiania są od 2 do 5 razy tańsze oraz bezpieczniejsze dla środowiska.** Co więcej, z uwagi na zły poziom segregacji odpadów w ochronie zdrowia, istnieją bardzo duże możliwości redukcji odpadów przekazywanych obecnie do spalania. W oparciu o efekty cykli szkoleń i programów pilotażowych przeprowadzonych zarówno w Polsce, jak i innych krajach, szacuje się że można by zredukować ilość spalanych odpadów medycznych o przynajmniej 30 proc., czyli rocznie o ok. 16 500 ton. Koszt realizacji tego typu programu byłby ponad 100-krotnie niższy niż proponowane wydatki na spalarnie.

Z kolei *Promowanie wykorzystania materiałów pochodzących z recyklingu jako surowców* za 10 mln euro uważamy za kontrowersyjny pomysł, gdyż

w FEnKS-ie nie znajduje się wyjaśnienie na czym ta „promocja” miałaby polegać. Tego typu działania powinny i będą przypisane organizacjom przemysłu, które będą realizować obowiązki rozszerzonej odpowiedzialności producenta. W ich interesie ekonomicznym oraz obowiązkiem prawnym jest wykorzystanie surowców pochodzących z recyklingu do produkcji nowych wyrobów i opakowań. Stąd zasadna jest zmiana celu wydatkowania tych środków na kampanie edukacyjno-informacyjne skierowane do społeczeństwa, a dotyczące możliwości redukcji odpadów u źródła oraz poprawnej segregacji odpadów, gdyż są to jedne z najsłabiej funkcjonujących elementów systemu gospodarki odpadami w Polsce.

Uwagi dotyczące wdrażania gospodarki o obiegu zamkniętym przekazaliśmy także do województwa dolnośląskiego, wielkopolskiego i śląskiego. Pierwsza wersja regionalnego programu dla Dolnego Śląska (FEDŚ) w ogóle nie uwzględniała podjęcia działań w sferze GOZ i odpadów. Jak argumentował Urząd Marszałkowski wynikało to z ograniczonych środków i innych priorytetów. Jednakże w ostatniej wersji programu (z 15 marca 2022, przekazana do KE) wyasygnowano kwotę 2,34 mln euro na *Gospodarowanie odpadami z gospodarstw domowych: działania w zakresie zapobiegania powstawaniu odpadów, ich minimalizacji, segregacji, ponownego użycia, recyklingu*. Poza hasłowym ujęciem działań dotychczas nie określono dla nich wskaźników rezultatu i produktu.

W programie dla województwa wielkopolskiego (FEW) zaakceptowano wszystkie zgłoszone uwagi do części opisowej, na etapie poprzedzającym zdefiniowanie wysokości alokacji oraz wskaźników programu. Obecnie zakłada się wsparcie nie tylko dla jednostek samorządowych, ale również przedsiębiorstw prywatnych. Pomoc w kwocie 20 mln euro zostanie udzielona 66 przedsiębiorstwom w zakresie wdrażania modelu GOZ, na etapie działań przedinwestycyjnych oraz zmian w procesach produkcyjnych i usługowych, eko-projektowania produktów oraz w formie doradztwa, audytów środowiskowych, analiz technicznych i ekonomicznych. Z kolei dla samorządów przeznaczono kwotę 6,43 mln EUR, która ma być wykorzystana na dofinansowanie PSZOK oraz zwiększenie poziomu segregacji i recyklingu odpadów komunalnych. Jest to jedyne województwo z objętych projektem, w którym jedną z grup celowych są organizacje pozarządowe. Wskaźniki programu przyjęto nieco zachowawczo. Ilość odpadów przygotowanych do ponownego użycia ma zwiększać się o 750 ton rocznie, poddawanych recyklingowi o 1 276 ton rocznie, a wydajność instalacji do recyklingu powiększy się o 1 501 ton w skali roku.

¹⁵ Przy kursie 4,59 zł za 1 EUR. W przypadku budowy większej liczby kompostowni, ale o jednostkowo mniejszej wydajności, ich koszt będzie relatywnie wyższy, a tym samym ich sumaryczna wydajność niższa, jak i wskaźnik poziomu recyklingu.

Niestety żadna z czterech uwag zgłoszonych do programu województwa śląskiego (FEŚL) nie została uwzględniona. Podobnie, jak w innych województwach, proponowano przyjęcie za cel inwestycji w infrastrukturę do przetwarzania bio-odpadów, na rzecz zmniejszenia alokacji m.in. na PSZOK, których liczba zbliża się do wymaganego poziomu, a koszt tego typu inwestycji jest w zasięgu budżetu większości średnich i większych gmin. Postulowano doprecyzowanie warunków finansowania zakładów mechaniczno-biologicznego przetwarzania odpadów (MBP) tak, aby rozszerzyć grupę beneficjentów na instalacje służące przetwarzaniu odpadów zbieranych selektywnie i uniknąć wydawania kolejnych pieniędzy na nieefektywne próby odzysku surowców z odpadów zmieszanych. Urząd Marszałkowski nie zmienił niewłaściwego wskaźnika rezultatu *Liczba osób objętych selektywnym zbieraniem odpadów komunalnych* – zgodnie z wymaganiami ustawowymi selektywną zbiórką ma być objętych 100 proc. mieszkańców, więc jest on pozbawiony sensu i powinien być zastąpiony przez np. *Odpady zebrane selektywnie lub korzystniej* *Odpady poddane recyklingowi* (Mg/r lub %). To pozwoliłoby obliczyć, jaka część odpadów faktycznie jest przerabiana zgodnie z wytycznymi unijnymi. Obecna wersja FEŚL zakłada wydatkowanie 36 mln euro, z czego 21 mln euro ma być przeznaczone na *Gospodarowanie odpadami z gospodarstw domowych*, 11 mln euro na *Wsparcie ekologicznych procesów produkcyjnych oraz efektywnego wykorzystywania zasobów w MŚP* i 4 mln euro na te same działania podejmowane przez duże przedsiębiorstwa.

KRZYSZTOF SMOLNICKI

Edukacja klimatyczna

Niezbędnym elementem transformacji w stronę Europy bezemisyjnej jest edukacja klimatyczna. Dotyczyć ona powinna kwestii kryzysu klimatycznego w kontekście metod zapobiegania i adaptacji do zmian. Kluczowe jest budowanie zrozumienia problemu, ale też kompetencji. Istotne jest wsparcie kompleksowej edukacji klimatycznej na wszystkich poziomach: ogólnopolskim, regionalnym i lokalnym, obejmującej różnorodne grupy społeczne, dzieci, młodzież, dorosłych, społeczności lokalne, nauczycieli, organizacje branżowe, administrację publiczną, a w szczególności samorządy. Niezbędna jest również szeroka oferta szkoleniowa w obszarze ochrony klimatu i środowiska dla kadr pracowników wszystkich szczebli w firmach i urzędach, umożliwiającą zapewnienie odpowiedniego zaplecza intelektualnego, eksperckiego i kadrowego dla dynamicznie rozwijającej się „zielonej” gospodarki.

Potrzebę szeroko rozumianej edukacji ekologicznej mocno akcentowaliśmy na etapie przygotowywa-

nia Umowy Partnerstwa. W rezultacie, w **projekcie Umowy Partnerstwa znalazł się zapis o potrzebie horyzontalnego traktowania edukacji ekologicznej w ramach wszystkich celów polityki:**

W celu wzmocnienia efektów ekologicznych polityki spójności prowadzone będą działania w zakresie edukacji ekologicznej oraz podnoszenia kwalifikacji, zarówno jako samodzielne projekty, jak i element dodatkowy inwestycji, które przyczyniają się bezpośrednio lub pośrednio do osiągnięcia celów środowiskowych i klimatycznych. Działania edukacji ekologicznej powinny zmierzać do zmiany postaw i zachowań obywateli, a także upowszechnienia ekologicznych praktyk i procedur w przedsiębiorstwach i administracji publicznej (np. upowszechnienie zielonych zamówień publicznych) oraz mogą być prowadzone w ramach wszystkich celów polityki, tam gdzie postawy indywidualne mają istotne znaczenie dla osiągnięcia efektów ekologicznych projektu (np. gospodarka cyrkularna, ochrona różnorodności biologicznej, zazielenienie powierzchni, zrównowazona mobilność miejska, projekty kolejowe, efektywność energetyczna w budynkach, gospodarowanie wodą).

Dużym sukcesem było uwzględnienie rekomendacji wypracowanych przez PZS i MSK w obszarze edukacji klimatycznej, w oficjalnych wytycznych Komisji Europejskiej dla państw członkowskich. Efekty naszej pracy można dostrzec nie tylko na poziomie regionalnym i krajowym, ale również ogólnoeuropejskim. Należy dodać, że rekomendacje te zostały uwzględnione w większym zakresie, niż w dokumentach przygotowywanych przez polski rząd.

Równie dużym sukcesem było uwzględnienie naszych postulatów dotyczących linii demarkacyjnej oddzielającej finansowanie na poziomie krajowym i regionalnym. Początkowo linia demarkacyjna uwzględniała finansowanie edukacji ekologicznej i klimatycznej w formie oddzielnych projektów tylko na poziomie krajowym, umożliwiając finansowanie na poziomie regionalnym jedynie jako element większych projektów. Postulowaliśmy by działania edukacyjne mogły być finansowane również na poziomie regionalnym z uwagi na różną specyfikę regionów oraz na lepsze ich rozeznanie w potrzebach edukacyjnych. Początkowo udało się uzyskać poszerzenie możliwości w projekcie linii demarkacyjnej z 31 grudnia 2022, która umożliwia realizację samodzielnych projektów edukacyjnych, o ile są one komplementarne względem interwencji planowanej w ramach programu ogólnokrajowego. Poszerzenie to odnosiło się do wybranych celów szczegółowych. Według informacji uzyskanych od przedstawicieli Ministerstwa Funduszy i Polityki Regionalnej, podczas debaty odbywającej się w ramach projektu Fundusze Europejskie dla Klimatu w dniu 9 czerwca 2022 r., **linia demarkacyjna w odniesieniu do działań edukacji klimatycznej została całkowicie zniesiona.** Umożliwia to realizację projektów edukacyjnych zarówno na poziomie krajowym, jak i regionalnym.

W odniesieniu do programu FEnIKS postulowaliśmy poszerzenie działań edukacyjnych. Zgłaszaliśmy również potrzebę działań w obszarze edukacji klimatycznej i energetycznej, które w pierwotnych zapisach ograniczały się do zwiększania świadomości o energii i efektywności energetycznej za pośrednictwem doradców NFOŚiGW/WFOŚiGW. Postulowaliśmy by sieć doradców energetycznych była tworzona przez jednostki samorządu terytorialnego, przede wszystkim w gminach.

W rezultacie procesu konsultacji programu FEnIKS udało się wprowadzić zapisy dot. edukacji klimatycznej w wielu celach szczegółowych. Pojawiają się one w celu szczegółowym 2.2 Promowanie energii odnawialnej zgodnie z dyrektywą (UE) 2018/2001, w tym określonymi w niej kryteriami zrównoważonego rozwoju, celu 2.3 Rozwój inteligentnych systemów i sieci energetycznych oraz systemów magazynowania energii poza transeuropejską sieć energetyczną (TEN-E), celu 2.4 Promowanie przystosowania się do zmiany klimatu i zapobiegania ryzyku związanemu z klęskami żywiołowymi, a także odporności, z uwzględnieniem podejść ekosystemowych, celu 2.6 Promowanie przechodzenia na gospodarkę o obiegu zamkniętym i gospodarkę zasobooszczędną, celu 2.7 Wzmacnianie ochrony przyrody, różnorodności biologicznej oraz zielonej infrastruktury, w tym na obszarach miejskich, oraz ograniczanie wszelkich form zanieczyszczenia, celu 3.1 Rozwój inteligentnej, bezpiecznej, zrównoważonej i intermodalnej sieci TEN-T odpornej na zmianę klimatu oraz 3.2 Rozwój i udoskonalenie zrównoważonej, inteligentnej i intermodalnej mobilności odpornej na zmianę klimatu na szczeblu krajowym, regionalnym i lokalnym, w tym poprawę dostępu do sieci TEN-T i mobilności transgranicznej. Zapisy w programie FEnIKS postulują prowadzenie działań edukacyjno-informacyjnych, w tym samodzielnych kampanii oraz działań uzupełniających. **Problemem na tym etapie programowania jest fakt, że działania edukacyjne w zakresie edukacji wskazywane są w FEnIKS-ie jako fakultatywne, tymczasem powinny one być elementem obowiązkowym.** Wyzwaniem jest również zapewnienie wystarczającej alokacji na działania edukacyjne, które mogłyby być np. wydzielone w ramach kodu interwencji 046 Wsparcie dla podmiotów, które świadczą usługi przyczyniające się do gospodarki niskoemisyjnej i odporności na zmianę klimatu, w tym działania w zakresie zwiększania świadomości. Tego typu rozwiązanie byłoby też korzystne z punktu widzenia jakości usług edukacyjnych oraz konkurencyjności, zapewnione trybem konkursowym wyboru usługodawców.

W odniesieniu do edukacji klimatycznej w województwie dolnośląskim, śląskim i wielkopolskim poczynione zostały podobne postępy jak w programie FEnIKS. Z jednej strony w różnym stopniu poszerzono zakres tematyczny celów programu o edukację ekologiczną. Z drugiej strony, na tym

etapie, zapisy te są ogólnikowe i nie zapewniają konkretnych środków oraz rezultatów działań. Jest to zatem potencjalna możliwość, a nie już zaplanowane działanie.

W regionach edukacja klimatyczna i ekologiczna jest potraktowana minimalistycznie. Jesteśmy świadomi uwarunkowań i ograniczeń dla edukacji klimatycznej ale potrzebujemy konkretnych sposobów na jej wsparcie. Na tle kraju mamy też regiony, które zdecydowały się w praktyce wzmocnić edukację i doradztwo w kwestiach klimatycznych. W celu szczegółowym woj. małopolskie, mazowieckie i pomorskie zdecydowały się przeznaczyć znaczące środki na doradztwo energetyczne, edukację i promocję z zapewnieniem alokacji z kodu interwencji 046 Wsparcie dla podmiotów, które świadczą usługi przyczyniające się do gospodarki niskoemisyjnej i odporności na zmianę klimatu, w tym działania w zakresie zwiększania świadomości.

Ważne jest aby pozytywne działania przyniosły konkretne zmiany i rozwój edukacji klimatycznej. **W związku z likwidacją ograniczeń na poziomie regionalnym związanych z linią demarkacyjną potrzebujemy szerszego uwzględnienia działań edukacyjnych, w tym kampanii oraz systemu doradztwa na poziomie regionalnym.** Ważne jest zapewnienie środków na edukację adekwatnych do wyzwań i potrzeb. Niezbędne są też właściwe wskaźniki (produktu, rezultatu), podobnie jak szczegółowe zapisy zapewniające jakość działań edukacyjnych oraz kryteria wyboru przedsięwzięć optymalizujące efektywność oddziaływania.

Należy dopilnować również (pomogą w tym wspomniane wyżej wskaźniki i kryteria) żeby pieniądze zostały wydane faktycznie na cele edukacyjne a nie np. pseudoedukacyjny rozwój turystyki.

ALINA POGODA

Sprawiedliwa transformacja

Fundusz Sprawiedliwej Transformacji (FST) to nowy unijny fundusz, który ma wspierać regiony węglowe w transformacji oraz łagodzić jej skutki społeczno-gospodarcze. Jest on wdrażany zgodnie z ramami polityki spójności, która jest główną polityką UE, mającą na celu zmniejszenie nierówności ekonomicznych między regionami. Fundusz zostanie wyposażony w 17,5 mld euro (w cenach z 2018 r.; 19,2 mld euro w cenach bieżących), z czego 7,5 mld euro zostanie sfinansowane w ramach budżetu UE na lata 2021-2027, natomiast pozostałe 10 mld euro stanowić będą zewnętrzne dochody, przeznaczone na określony cel, pochodzące z Europejskiego Instrumentu Odbudowy

(i jako takie zostaną udostępnione w latach 2021-2023). **Polskie regiony węglowe są największymi beneficjentami FST i mają dostać w sumie 3,85 mld euro.** Fundusz ma nie tylko złągodzić koszty społeczno-gospodarcze transformacji ale też wesprzeć przedsiębiorstwa gospodarcze: inwestycje w małych i średnich przedsiębiorstwach, tworzenie nowych firm, badania i innowacje, rekultywację terenów pogórnich, produkcję czystej energii, podnoszenie i zmianę kwalifikacji pracowników, pomoc w poszukiwaniu pracy i programy aktywnej integracji osób poszukujących pracy, a także przekształcanie istniejących instalacji emitujących duże ilości dwutlenku węgla, jeżeli inwestycje te prowadzą do znacznego ograniczenia emisji i ochrony miejsc pracy.

Kraje europejskie, w tym Polska, które chcą skorzystać z tych środków w swoich regionach węglowych, były zobowiązane do przygotowania Terytorialnych Planów Sprawiedliwej Transformacji (TPST). TPST są opracowywane na poziomie subregionalnym (zgodnie z klasyfikacją UE: poziom NUTS-3), dlatego kraje przygotowały dokumenty dla każdego terytorium, na którym planują wykorzystać Fundusz Sprawiedliwej Transformacji. Do wsparcia z FST Komisja Europejska zakwalifikowała Górny Śląsk, Wielkopolskę Wschodnią, subregion wałbrzyski, Małopolskę Zachodnią oraz region Bełchatowa.

W każdym regionie proces opracowywania planów i ich konsultacji przebiegał inaczej. Plany zaczęły być opracowywane w połowie 2020 roku i zostały do tego powołane odpowiednie grupy robocze przy Urzędach Marszałkowskich, składające się z samorządów, sektora biznesu, nauki, organizacji społecznych (w tym PZS) czy związków zawodowych. TPST zostały poddane otwartym konsultacjom społecznym w regionach, w różnej formie: spotkania, warsztaty czy zgłaszanie uwag w trybie pisemnym. W trakcie półtora roku trwania procesu opracowywania planów, dzięki aktywnemu zaangażowaniu, głos ekspertów z organizacji środowiskowych został zauważony, a opinia publiczna miała okazję dowiedzieć się więcej o procesie. **Prawdziwie partycypacyjny i przejrzysty proces obserwujemy w Wielkopolsce Wschodniej, która jest liderem sprawiedliwej transformacji w Polsce.** Zgłoszone uwagi zostały uwzględnione i mają realny wpływ na kształt Planu. Między innymi w planach znalazły się zapisy odnoszące się do aktywizacji kobiet na rynku pracy oraz wsparcia psychologicznego.

Przez długi czas, pomiędzy poziomem regionów oraz poziomem centralnym odbywały się negocjacje na temat modelu zarządzania Funduszem Sprawiedliwej Transformacji. **Na początku 2022 roku zdecydowano, że zarządzanie FST**

pozostanie w regionach, co odpowiada zgłaszanym przez nas postulatom. TPST będą złącznikiem do programu regionalnego.

Terytorialne Plany Sprawiedliwej Transformacji bardzo się od siebie różnią jeśli chodzi o termin zamykania kopalń w regionach. Łączy je jednak to, że każdy region chce inwestować w efektywność energetyczną, odnawialne źródła energii, rekultywację i rewitalizację terenów pogórnich czy gospodarkę obiegu zamkniętego. Każdy region widzi potrzebę przeszkolenia tysięcy osób odchodzących z górnictwa do nowych zawodów przyszłości. Niestety jeśli chodzi o terminy wygaszenia kopalń na Górnym Śląsku i w Małopolsce Zachodniej, to są one bardzo odległe – ostatnie kopalnie mają być zamknięte w 2049 roku. Samorządy nie mają wpływu na decyzję o zamknięciu zakładów. Brak wspólnego decydowania o losie regionów na poziomie centralnym i regionalnym sprawia, że proces planowania transformacji będzie chaotyczny i nieskoordynowany.

W tym momencie największym wyzwaniem jest współpraca firm z sektora górnictwa z samorządami i sektorem przedsiębiorstw w zakresie upublicznienia informacji na temat kwalifikacji i terminu zwolnień swoich pracowników. Jest to konieczne, po to aby samorządy mogły wraz z powiatowymi urzędami pracy przygotować się do nowej sytuacji na rynku pracy i utworzyć odpowiednie instrumenty pomocowe dla byłych górników i przedsiębiorców, oraz po to, aby przedsiębiorcy byli w stanie przygotować nowe miejsca dla osób odchodzących z górnictwa.

Ważne jest też zapewnienie odpowiedniego monitorowania wdrażania FST. To nowy instrument i od większości funduszy polityki spójności odróżnia go skupienie na działaniach „miękkich” – skierowanych do pracowników sektora górnictwa i mieszkańców regionów węglowych. UE tradycyjnie radzi sobie znacznie lepiej z finansowaniem „twardych” projektów – inwestycji infrastrukturalnych – niż działań społecznych. **Stąd niezwykle istotne jest takie skonstruowanie komitetów monitorujących programy regionalne, by w województwach, w których częścią tych programów są TPST, do komitetów trafiły osoby od początku zaangażowane w sprawiedliwą transformację.** W ramach konsultacji wytycznych dla komitetów monitorujących proponowaliśmy, aby obowiązkowo w KM, w regionach węglowych tworzyć grupy robocze ds. sprawiedliwej transformacji, w których uczestniczyłyby te osoby. To pomoże zabezpieczyć działania planowane w TPST przed „rozwodnieniem” w ramach dużego programu regionalnego¹⁶.

¹⁶ Część dotycząca sprawiedliwej transformacji została przygotowana w oparciu o: <http://sprawiedliwa-transformacja.pl/wp-content/uploads/2021/09/POLSKIE-TPST sierpien.pdf>

Rekomendacje

Dotyczące priorytetów zielonej transformacji

Długi i trudny proces programowania funduszy europejskich na lata 2021-2027 pozwolił znacząco poprawić wstępne projekty zaprezentowane przez instytucje zarządzające. Kryzys cen paliw kopalnych, który z całą mocą uwidocznił się na przełomie lat 2021 i 2022 oraz rosyjska napaść na Ukrainę 24 lutego 2022 pokazały, że transformacja energetyczna wymaga pilnego przyspieszenia. UE zaprezentowała plan *REPowerEU*, którego głównym motorem mają być krajowe plany odbudowy. Jednak rola środków polityki spójności w jak najszybszym uniezależnieniu się UE od paliw kopalnych jest niebagatelna i wciąż rośnie. W tym kontekście widoczna jest potrzeba pilnej rewizji priorytetów – ograniczenie inwestycji – nie tylko tych szkodliwych dla klimatu, ale też tych niewspierających transformacji. I przesunięcie uwolnionych środków na zwiększanie efektywności energetycznej, zmniejszanie emisji gazów cieplarnianych w przemyśle i rozwój odnawialnych źródeł energii.

Jednak poza systemową zmianą, bez której Polska nie spełni celów Europejskiego Zielonego Ładu, konieczne są też konkretne zmiany i działania w ramach tych programów, które zostały już zatwierdzone przez KE lub wkrótce zostaną. Do najważniejszych należą:

- **W obszarze efektywności energetycznej:** należy doprecyzować, jaka forma finansowania będzie stosowana (dotacje, instrumenty zwrotne czy mieszane) w inwestycjach w efektywność energetyczną, zwłaszcza realizowanych przez instytucje publiczne. Należy poprawić wskaźniki, aby pozwalały rzetelnie mierzyć osiągnięte efekty.

- **W obszarze odnawialnych źródeł energii:** należy zagwarantować systemowe wsparcie dla rozwoju sieci dystrybucyjnych, instalacji OZE oraz technologii magazynowania energii. Konieczna jest pomoc finansowa dla społeczności energetycznych oraz innych form prosumentów, czemu towarzyszyć musi wsparcie edukacyjne i doradcze w zakresie OZE. Działania edukacyjne powinny być realizowane także w ramach programu FERS. Uszczegółowienia wymagają warunki dofinansowania biomasy, aby ograniczyć wycinanie lasów na opał.

- **W obszarze transportu:** wyłączone z finansowania powinny być inwestycje w żeglugę śródlądową i drogi. Poprawy wymagają też wskaźniki – brakuje m.in. informacji o zakładanej liczbie punktów ładowania paliw zeroemisyjnych czy planowanej redukcji emisji gazów cieplarnianych dzięki inwestycjom w ramach programów.

- **W obszarze ochrony bioróżnorodności i adaptacji do zmian klimatu:** należy dopilnować obowiązkowego stosowania standardów ochrony zieleni, w tym drzew, na każdym etapie procesu inwestycyjnego. Szkolenia dot. ochrony zieleni powinny być finansowane ze środków Pomocy Technicznej. Nabory wniosków na inwestycje w ochronę różnorodności biologicznej powinny być prowadzone w taki sposób, by pod tą kategorią nie finansować innych działań niż ochrona *in situ* gatunków i siedlisk, np. rozwoju infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej. Należy wykluczyć z dofinansowania projekty kontrproduktywne w stosunku do celów adaptacji do zmian klimatu poprzez jednoznaczne nadanie priorytetu rozwiązaniom opartym o potencjał ekosystemów i wyłączenie ze wsparcia budowy infrastruktury hydrotechnicznej przekształcającej i fragmentaryzującej rzeki oraz potoki (takiej jak np. zbiorniki, stopnie wodne, zapory, przetamowania i jazy itp.).

- **W obszarze gospodarki o obiegu zamkniętym:** wykluczyć finansowanie spalarni odpadów. Niezbędne jest przeznaczenie środków na zwiększenie wydajności instalacji do przetwarzania bioodpadów oraz na kampanie edukacyjne dotyczące segregacji odpadów u źródła. Należy szkolić personel medyczny, co pozwoli zredukować ilość wytwarzanych odpadów medycznych.

- **W obszarze edukacji klimatycznej:** niezbędne jest zapewnienie adekwatnych do wyzwań i potrzeb alokacji środków na edukację, dobór właściwych wskaźników produktu i rezultatu oraz doprecyzowanie szczegółowych zapisów zapewniających jakość oraz oddziaływanie działań edukacyjnych. Ważne jest również włączenie proklimatycznych komponentów edukacyjnych w projekty inwestycyjne.

- **W obszarze sprawiedliwej transformacji:** należy zapewnić prawidłowy monitoring realizacji TPST i priorytetowo traktować działania, które wzmacniają współpracę sektora górniczego z władzami samorządowymi i przedsiębiorcami.

Dotyczące realizacji zasady partnerstwa

Proces programowania funduszy europejskich na lata 2021-2027 pokazał, że udział społeczeństwa i wysokiej jakości wkład do bardzo skomplikowanych i fachowych dokumentów jest możliwy i potrzebny. Nie zmieniła tego nawet pandemia COVID-19, która dzięki przeniesieniu wielu działań do świata wirtualnego, paradoksalnie otworzyła konsultacje i wysłuchania publiczne na nowe rzesze osób.

Programowanie unaocznilo jednak, że zasada partnerstwa jest często niezrozumiana i naruszana przez instytucje publiczne odpowiedzialne za planowanie wydatków wartych dziesiątki miliardów euro. Choć ma moc obowiązującego prawa (unijne rozporządzenie), w praktyce nie gwarantuje interesariuszom udziału w każdym etapie programowania, dostępu do informacji itd.

Aby zapewnić zgodność z zasadą partnerstwa w przyszłości, należy:

- **Włączać partnerów już od wczesnych etapów** – prowadzić konsultacje wielokrotnie na kolejnych etapach przygotowania programów, już od etapu diagnozy potrzeb.

- **Prowadzić formalne konsultacje społeczne na etapie prac, który umożliwia wprowadzenie realnych zmian**, a nie sprowadza uwag z konsultacji wyłącznie do recenzji gotowego dokumentu.

- **Utrzymać hybrydową formę wysłuchań publicznych i konsultacji społecznych** zapewniając szeroki dostęp zainteresowanym osobom.

- **Przywrócić posiedzenia i głosowania w ciałach takich, jak komitety monitorujące formuły offline, z zachowaniem formuły hybrydowej.** Zrezygnować z głosowania obiegowego.

- **Wprowadzić na stałe tzw. wysłuchania odwrócone** jako wartościowy element konsultacji społecznych.

- **Zapewnić przedstawicielom społeczeństwa obywatelskiego udział w komitetach monitorujących fundusze.** Przedstawiciele muszą być niezależni od władzy i być wybierani niezależnie od niej. Ich liczba powinna być nie mniejsza, niż liczba przedstawicieli partnerów społecznych i gospodarczych.

- **Znowelizować Europejski Kodeks Partnerstwa** tak, aby dotyczył wszystkich instrumentów finansowych UE, czyli poza polityką spójności także, m.in. Instrumentu na Rzecz Odbudowy i Zwiększania Odporności (i ewentualnych przyszłych instrumentów tego typu), Funduszu Modernizacyjnego i in.

Aneks I

PAWEŁ GŁUSZYŃSKI

Wspieranie transformacji w kierunku gospodarki o obiegu zamkniętym i gospodarki zasobooszczędnej w programach regionalnych Funduszy Europejskich na lata 2021-2027

Legenda:

- * – spalarnia odpadów niebezpiecznych | medycznych;
- *K! – spalarnia odpadów komunalnych (Małopolska)
- ❖ – warunkowe inwestowanie w zakłady mechaniczno-biologicznego przetwarzania odpadów (MBP)
- – modernizacja lub budowa kompostowni lub biogazowni
- © – wsparcie GOZ w innych celach programu i /lub działalności badawczo-rozwojowej
- E – uwzględnienie działań informacyjno-edukacyjnych

WOJEWÓDZTWO	CEL	WSKAŹNIKI PRODUKTU	WSKAŹNIKI REZULTATU	KWOTA €
DOLNOŚLĄSKIE ⊙	Gospodarowanie odpadami z gospodarstw domowych	Brak	Brak	2 336 977
KUJAWSKO-POMORSKIE ○ ⊙	Gospodarowanie odpadami z gospodarstw domowych	Dodatkowe zdolności w zakresie recyklingu odpadów: 606 Mg/r	Odpady poddane recyklingowi: 216 Mg/r	12 000 000
		Liczba wspartych punktów selektywnego zbierania odpadów komunalnych (PSZOK): 20	Odpady zbierane selektywnie: 2 487 Mg/r	
	Wsparcie ekologicznych procesów produkcyjnych oraz efektywnego wykorzystywania zasobów w MŚP	Przedsiębiorstwa objęte wsparciem: 26		5 392 000
LUBELSKIE * ⊙ E	Wsparcie dla podmiotów, które świadczą usługi wspierające gospodarkę niskoemisyjną i odporność na zmiany klimatu, w tym działania w zakresie zwiększania świadomości			590 000
	Gospodarowanie odpadami z gospodarstw domowych	Dodatkowe zdolności w zakresie recyklingu odpadów: 45 485 Mg/r	Odpady poddane recyklingowi: 27 033 Mg/r	20 060 000
	Gospodarowanie odpadami przemysłowymi i handlowymi: odpady resztkowe i niebezpieczne			5 900 000

WOJEWÓDZTWO	CEL	WSKAŹNIKI PRODUKTU	WSKAŹNIKI REZULTATU	KWOTA €
	Promowanie wykorzystania materiałów pochodzących z recyklingu jako surowców		Odpady wykorzystywane jako surowce 52 140 Mg/r	16 520 000
	Wsparcie ekologicznych procesów produkcyjnych oraz efektywnego wykorzystywania zasobów w MŚP			15 930 000
LUBUSKIE	Gospodarowanie odpadami z gospodarstw domowych	Inwestycje w obiekty do selektywnego zbierania odpadów: 2 354 506,78 EUR	Odpady zbierane selektywnie: 1 290 Mg/r	5 500 000
	Gospodarowanie odpadami z gospodarstw domowych: przetwarzanie odpadów resztkowych			800 000
	Promowanie wykorzystania materiałów pochodzących z recyklingu jako surowców			126 597
	Wykorzystanie materiałów pochodzących z recyklingu jako surowców zgodnie z kryteriami efektywności			1 000 000
	Rewaloryzacja obszarów przemysłowych i rekultywacja skażonych gruntów			300 000
	Rewaloryzacja obszarów przemysłowych i rekultywacja skażonych gruntów zgodnie z kryteriami efektywności			500 000

WOJEWÓDZTWO	CEL	WSKAŹNIKI PRODUKTU	WSKAŹNIKI REZULTATU	KWOTA €
	Wsparcie ekologicznych procesów produkcji oraz efektywnego gospodarowania zasobami w MŚP			2 500 000
ŁÓDZKIE 	Gospodarowanie odpadami z gospodarstw domowych	Dodatkowe zdolności w zakresie recyklingu odpadów: 43 000 Mg/r	Odpady poddane recyklingowi: 60 000 Mg/r Odpady zbierane selektywnie: 2 280 Mg/r	13 783 983
	Gospodarowanie odpadami przemysłowymi i handlowymi: działania w zakresie zapobiegania powstawaniu odpadów, minimalizacji, segregacji, ponownego użycia, recyklingu			6 000 000
	Gospodarowanie odpadami przemysłowymi i handlowymi: odpady resztkowe i niebezpieczne			17 000 000
	Wykorzystanie materiałów pochodzących z recyklingu jako surowców zgodnie z kryteriami efektywności			2 000 000
	Wsparcie ekologicznych procesów produkcji oraz efektywnego gospodarowania zasobami w MŚP			14 280 000

WOJEWÓDZTWO	CEL	WSKAŹNIKI PRODUKTU	WSKAŹNIKI REZULTATU	KWOTA €
MAŁOPOLSKIE K! 	Gospodarowanie odpadami z gospodarstw domowych	Inwestycje w obiekty do selektywnego zbierania odpadów: 11	Odpady zbierane selektywnie: 20 240 Mg/r	37 065 973
	Gospodarowanie odpadami przemysłowymi i handlowymi: odpady resztkowe i niebezpieczne			9 266 494
MAZOWIECKIE 	Gospodarowanie odpadami z gospodarstw domowych	Dodatkowe zdolności w zakresie recyklingu odpadów: 6 670 Mg/r	Odpady poddane recyklingowi: 1 700 Mg/r	8 000 000
		Inwestycje w obiekty do selektywnego zbierania odpadów (9 600 000 EUR)	Odpady zbierane selektywnie: 26 200 Mg/r	
	Wsparcie ekologicznych procesów produkcyjnych oraz efektywnego wykorzystywania zasobów w MŚP	Przedsiębiorstwa objęte wsparciem 2		2 000 000
	regiony słabiej rozwinięte	Dodatkowe zdolności w zakresie recyklingu odpadów: 12 740 Mg/r	Odpady poddane recyklingowi: 3 200 Mg/r	25 962 000
		Inwestycje w obiekty do selektywnego zbierania odpadów (18 326 000 EUR)	Odpady zbierane selektywnie: 50 300 Mg/r	

WOJEWÓDZTWO	CEL	WSKAŹNIKI PRODUKTU	WSKAŹNIKI REZULTATU	KWOTA €
	Gospodarowanie odpadami przemysłowymi i handlowymi: odpady resztkowe i niebezpieczne	Masa wycofanych z użytkowania i unieszkodliwionych wyrobów zawierających azbest: 3 800 Mg		11 446 000
OPOLSKIE 	Projekty z zakresu gospodarki odpadami komunalnym; wdrażanie rozwiązań z zakresu ekoinnowacji i zarządzania efektywnością środowiskową w kierunku gospodarki zasobooszczędnej; tworzenie strategii, planów, map drogowych dot. GOZ, strategię zero waste; kompleksowe projekty z zakresu gospodarki odpadami innymi niż komunalne; termiczne przetwarzanie odpadów medycznych, weterynaryjnych; edukacja w zakresie GOZ	Liczba wspartych punktów selektywnego zbierania odpadów komunalnych (PSZOK): 33 Liczba wspartych zakładów zagospodarowania odpadów: 4	Liczba osób objętych selektywnym zbieraniem odpadów komunalnych: 317 674	9 000 000
PODKARPACKIE 	Gospodarowanie odpadami z gospodarstw domowych	Liczba wspartych punktów selektywnego zbierania odpadów komunalnych (PSZOK): 58	Odpady zbierane selektywnie: 5 742 Mg/r	21 825 740

WOJEWÓDZTWO	CEL	WSKAŹNIKI PRODUKTU	WSKAŹNIKI REZULTATU	KWOTA €
	Gospodarowanie odpadami przemysłowymi i handlowymi: działania w zakresie zapobiegania powstawaniu odpadów, minimalizacji, segregacji, ponownego użycia, recyklingu			4 579 887
	Wykorzystanie materiałów pochodzących z recyklingu jako surowców zgodnie z kryteriami efektywności			16 202 812
	Rewaloryzacja obszarów przemysłowych i rekultywacja skażonych gruntów zgodnie z kryteriami efektywności			4 500 000
	Wsparcie ekologicznych procesów produkcyjnych oraz efektywnego wykorzystywania zasobów w MŚP	Przedsiębiorstwa objęte wsparciem: 50		17 702 813
PODLASKIE 	Procesy badawcze i innowacyjne, transfer technologii i współpraca między przedsiębiorstwami koncentrujące się na gospodarce o obiegu zamkniętym			1 062 659
	Gospodarowanie odpadami z gospodarstw domowych	Dodatkowe zdolności w zakresie recyklingu odpadów: 22 290 Mg/r	Odpady poddane recyklingowi: 1 739 Mg/r	10 000 000

WOJEWÓDZTWO	CEL	WSKAŹNIKI PRODUKTU	WSKAŹNIKI REZULTATU	KWOTA €
		Liczba wspartych punktów selektywnego zbierania odpadów komunalnych (PSZOK): 16	Odpady zbierane selektywnie: 7 744 Mg/r	
	Gospodarowanie odpadami z gospodarstw domowych: przetwarzanie odpadów resztkowych			2 500 000
	Gospodarowanie odpadami przemysłowymi i handlowymi: działania w zakresie zapobiegania powstawaniu odpadów, ich minimalizacji, segregacji, ponownego użycia, recyklingu			2 500 000
	Gospodarowanie odpadami przemysłowymi i handlowymi: odpady resztkowe i niebezpieczne	Masa wycofanych z użytkowania i unieszkodliwionych wyrobów zawierających azbest: 91 263 Mg		7 000 000
	Promowanie wykorzystania materiałów pochodzących z recyklingu jako surowców			2 000 000
	Wsparcie ekologicznych procesów produkcyjnych oraz efektywnego wykorzystywania zasobów w MŚP			3 000 000
	Wsparcie ekologicznych procesów produkcyjnych oraz efektywnego wykorzystywania zasobów w dużych przedsiębiorstwach			3 000 000

Województwo	Cel	Wskaźniki produktu	Wskaźniki rezultatu	KWOTA €
POMORSKIE 	Gospodarowanie odpadami z gospodarstw domowych	Liczba wspartych punktów selektywnego zbierania odpadów komunalnych (PSZOK): 20	Odpady zbierane selektywnie: 4 545 Mg/r	23 804 060
		Dodatkowe zdolności w zakresie recyklingu odpadów: 100 000 Mg/r	80 000 Mg/r	
	Gospodarowanie odpadami przemysłowymi i handlowymi: odpady resztkowe i niebezpieczne	Masa unieszkodliwionych odpadów niebezpiecznych: 3 280 Mg/r		5 951 015
	Wsparcie ekologicznych procesów produkcyjnych oraz efektywnego wykorzystywania zasobów w MŚP	Przedsiębiorstwa objęte wsparciem z instrumentów finansowych: 580		24 253 189
ŚLĄSKIE	Gospodarowanie odpadami z gospodarstw domowych	Inwestycje w obiekty do selektywnego zbierania odpadów (60 681 818 PLN) Liczba wspartych punktów selektywnego zbierania odpadów komunalnych (PSZOK): 39	Liczba osób objętych selektywnym zbieraniem odpadów komunalnych: 467 714	21 000 000
	Wsparcie ekologicznych procesów produkcyjnych oraz efektywnego wykorzystywania zasobów w MŚP			11 000 000
	Wsparcie ekologicznych procesów produkcyjnych oraz efektywnego wykorzystywania zasobów w dużych przedsiębiorstwach	Przedsiębiorstwa objęte wsparciem z instrumentów finansowych: 6		4 000 000

WOJEWÓDZTWO	CEL	WSKAŹNIKI PRODUKTU	WSKAŹNIKI REZULTATU	KWOTA €
ŚWIĘTOKRZYSKIE 	Gospodarowanie odpadami z gospodarstw domowych	Dodatkowe zdolności w zakresie recyklingu odpadów: 1 000 Mg/r	Odpady poddane recyklingowi: 3 000 Mg/r	5 000 000
		Inwestycje w obiekty do selektywnego zbierania odpadów: 1 000 000 EUR	Liczba osób objętych selektywnym zbieraniem odpadów komunalnych: 30 000	
	Gospodarowanie odpadami przemysłowymi i handlowymi: odpady resztkowe i niebezpieczne			6 500 000
	Rewaloryzacja obszarów przemysłowych i rekultywacja skażonych gruntów			1 000 000
	Wsparcie ekologicznych procesów produkcyjnych oraz efektywnego wykorzystywania zasobów w MŚP	Przedsiębiorstwa objęte wsparciem z instrumentów finansowych	Inwestycje prywatne uzupełniające wsparcie publiczne: 750 000 EUR	5 000 000
WARMIŃSKO-MAZURSKIE 	Gospodarowanie odpadami z gospodarstw domowych	Dodatkowe zdolności w zakresie recyklingu odpadów 23 604 Mg/r	Odpady poddane recyklingowi : 14 162 Mg/r	4 000 000
		Inwestycje w obiekty do selektywnego zbierania odpadów 6 785 148 EUR	Odpady zbierane selektywnie: 3 537 Mg/r	
	Gospodarowanie odpadami przemysłowymi i handlowymi: działania w zakresie zapobiegania powstawaniu odpadów, minimalizacji, segregacji, ponownego użycia, recyklingu			14 000 000

Województwo	Cel	Wskaźniki produktu	Wskaźniki rezultatu	KWOTA €
	Gospodarowanie odpadami przemysłowymi i handlowymi: odpady resztkowe i niebezpieczne			3 000 000
	Wsparcie ekologicznych procesów produkcji oraz efektywnego gospodarowania zasobami w MŚP			3 000 000
	Wsparcie ekologicznych procesów produkcyjnych oraz efektywnego wykorzystywania			2 000 000
WIELKOPOLSKIE 	Gospodarowanie odpadami z gospodarstw domowych	Dodatkowe zdolności w zakresie recyklingu odpadów: 1 501 Mg/r	Odpady poddane recyklingowi: 1 276 Mg/r	13 780 000
		Inwestycje w obiekty do selektywnego zbierania odpadów: 6 428 571 EUR	Liczba osób objętych selektywnym zbieraniem odpadów komunalnych: 270 548	
		Odpady przygotowane do ponownego użycia: 750 Mg/r		

WOJEWÓDZTWO	CEL	WSKAŹNIKI PRODUKTU	WSKAŹNIKI REZULTATU	KWOTA €
		Liczba wspartych punktów selektywnego zbierania odpadów komunalnych (PSZOK): 36	Odpady zbierane selektywnie: 532 Mg/r	
	Gospodarowanie odpadami przemysłowymi i handlowymi: działania w zakresie zapobiegania powstawaniu odpadów, minimalizacji, segregacji, ponownego użycia, recyklingu			3 320 000
	Gospodarowanie odpadami przemysłowymi i handlowymi: odpady resztkowe i niebezpieczne			2 000 000
	Wsparcie ekologicznych procesów produkcji oraz efektywnego gospodarowania zasobami w MŚP	Przedsiębiorstwa objęte wsparciem z instrumentów finansowych: 66	Inwestycje prywatne uzupełniające wsparcie publiczne: 42 857 143 EUR	14 000 000
	Wsparcie ekologicznych procesów produkcyjnych oraz efektywnego wykorzystywania zasobów w dużych przedsiębiorstwach			6 000 000
ZACHODNIOPOMORSKIE * © E	Procesy badawcze i innowacyjne, transfer technologii i współpraca między przedsiębiorstwami koncentrujące się na gospodarce o obiegu zamkniętym			2 000 000

WOJEWÓDZTWO	CEL	WSKAŹNIKI PRODUKTU	WSKAŹNIKI REZULTATU	KWOTA €
	Gospodarowanie odpadami z gospodarstw domowych	Dodatkowe zdolności w zakresie recyklingu odpadów: 108 790 Mg/r	Odpady poddane recyklingowi: 108 790 Mg/r	9 806 167
		Inwestycje w obiekty do selektywnego zbierania odpadów: 2 000 000 EUR	Odpady zbierane selektywnie: 2 980 Mg/r	
		Odpady przygotowane do ponownego użycia: 8 708 Mg/r		
	Gospodarowanie odpadami z gospodarstw domowych: przetwarzanie odpadów resztkowych			2 000 000
	Gospodarowanie odpadami przemysłowymi i handlowymi: działania w zakresie zapobiegania powstawaniu odpadów, minimalizacji, segregacji, ponownego użycia, recyklingu			5 000 000
	Gospodarowanie odpadami przemysłowymi i handlowymi: odpady resztkowe i niebezpieczne			2 000 000
	Promowanie wykorzystania materiałów pochodzących z recyklingu jako surowców			3 000 000

WOJEWÓDZTWO	CEL	WSKAŹNIKI PRODUKTU	WSKAŹNIKI REZULTATU	KWOTA €
	Wykorzystanie materiałów pochodzących z recyklingu jako surowców zgodnie z kryteriami efektywności			1 000 000
	Wsparcie ekologicznych procesów produkcji oraz efektywnego gospodarowania zasobami w MŚP	Przedsiębiorstwa objęte wsparciem z instrumentów finansowych: 20		4 193 833
	Inne działania służące redukcji emisji gazów cieplarnianych w dziedzinie zachowania i odtwarzania obszarów naturalnych o wysokim potencjale pochłaniania i składowania dwutlenku węgla, np. poprzez ponowne nawadnianie wrzosowisk, wychwytywanie gazu składowiskowego			1 000 000
				546 742 199

Aneks II

ZUZANNA SASIAK

**Społeczności energetyczne
w programach regionalnych polityki
spójności i Terytorialnych Planach
Sprawiedliwej Transformacji**

WOJEWÓDZTWO	DATA DOKUMENTU PROGRAMU REGIONALNEGO	PROGRAM REGIONALNY (stan na 01.2022)	TPST (według raportu z 08.2021 + aktualizacje)
DOLNOŚLĄSKIE	Projekt z 01.2022	Dyrektywa RED II w tytule (s.55). Jako główne grupy są wymienione klastry, spółdzielnie i prosumenci.	1.Subregion Wałbrzyski – energetyka obywatelska (EO) i spółdzielnie energetyczne; 2. Zgorzelec – EO i spółdzielnie energetyczne (w wersji z 01.2022) (TPST odrzucony – region nie uwzględniony w FST).
OPOLSKIE	Projekt – wersja 1	Tylko OZE.	
MAŁOPOLSKA	Projekt z 10.2021	Dyrektywa RED II w tytule (s. 92). W opisie priorytetu są klastry, a we wskaźnikach społeczności energetyczne (zgłoszono uwagi w tym zakresie).	3. Małopolska Zachodnia – EO i spółdzielnie energetyczne (w wersji z 12.2021), TPST w FESL.
WARMIŃSKO - MAZURSKIE	Projekt do konsultacji społ. z 09.2021	Dyrektywa RED II w tytule (s.41). Wymieniona ogólnie energetyka rozproszona.	
MAZOWIECKIE	Projekt z 12.2021	Dyrektywa RED II w tytule (s.64). "Preferowane będą projekty pracujące w systemie energetyki prosumenckiej". Wymienione spółdzielnie i klastry.	
ŚLĄSKIE	Data – 11.2021	Dyrektywa RED II w tytule (s.142). Wymieniona energetyka prosumencka, w tym klastry i spółdzielnie.	4. Górny Śląsk – EO.
ŁÓDZKIE	Projekt – wersja 2 (11.2021)	Dyrektywa RED II w tytule (s.59). I nic poza tym.	5. Bełchatów – EO i spółdzielnie energetyczne.

WOJEWÓDZTWO	DATA DOKUMENTU PROGRAMU REGIONALNEGO	PROGRAM REGIONALNY (stan na 01.2022)	TPST (według raportu z 08.2021 + aktualizacje)
LUBELSKIE	Projekt z 07.2021	Dyrektywa RED II w tytule (s.108). Wymieniona energetyka rozproszona, w tym klastry i spółdzielnie.	6. Region lubelski - EO i spółdzielnie energetyczne (TPST odrzucony - region nie uwzględniony w FST).
PODKARPACKIE	Wersja 1 z 12.2021	Dyrektywa RED II w tytule (s.91). Wymieniona energetyka rozproszona, w tym klastry i spółdzielnie.	
POMORSKIE	Projekt z 08.2021	Dyrektywa RED II w tytule (s.50). Wymieniona energetyka rozproszona, w tym klastry i spółdzielnie (nawet sieci wewnątrz nich).	
ŚWIĘTOKRZYSKIE	Projekt z 09.2021	Dyrektywa RED II w tytule (s.85). Wymieniona ogólnie energetyka rozproszona.	
KUJAWSKO-POMORSKIE	Wersja 1 z 09.2021	Dyrektywa RED II w tytule (s.97). Wymieniona energetyka rozproszona, w tym klastry i spółdzielnie.	
LUBUSKIE	Projekt z 09.2021	Dyrektywa RED II w tytule (s.40). Wymienione klastry i spółdzielnie.	
PODLASKIE	Wersja 1 z 11.2021	Dyrektywa RED II w tytule (s.47). Wymieniona energetyka rozproszona, w tym klastry i spółdzielnie.	

WOJEWÓDZTWO	DATA DOKUMENTU PROGRAMU REGIONALNEGO	PROGRAM REGIONALNY (stan na 01.2022)	TPST (według raportu z 08.2021 + aktualizacje)
WIELKOPOLSKIE	Wersja 1	Dyrektywa RED II w tytule (s.66). Wymieniona energetyka rozproszona, w tym klastry, wspólnoty i spółdzielnie.	7. Wielkopolska Wschodnia - EO.
ZACHODNIOPOMORSKIE	Projekt z 01.2022	Dyrektywa RED II w tytule (s.60). Wymieniona energetyka prosumencka, w tym klastry, spółdzielnie i wspólnoty energetyczne.	

Związek Stowarzyszeń Polska Zielona Sieć jest ogólnopolską organizacją pozarządową o statusie organizacji pożytku publicznego, działającą na rzecz zrównoważonego rozwoju, ochrony środowiska i klimatu.

Dziś nasze działania rzecznicze, edukacyjne i komunikacyjne, koncentrują się głównie wokół:

- transformacji energetycznej – odchodzenia od paliw kopalnych na rzecz odnawialnych źródeł energii,
- energetyki obywatelskiej – wspierania rozwoju energetyki rozproszonej, opartej na źródłach odnawialnych (prosumentów indywidualnych i zbiorowych, wspólnot energetycznych) oraz poprawy efektywności energetycznej,
- jakości powietrza,
- sprawiedliwej transformacji regionów szczególnie uzależnionych od górnictwa węgla kamiennego i brunatnego,
- zwiększania udziału społeczeństwa obywatelskiego w programowaniu i kontroli wykorzystania środków publicznych (w tym unijnych) przeznaczonych na wszystkie wyżej wymienione cele.

Z uwagi na nasze doświadczenie i aktywną współpracę z innymi organizacjami, pełniimy od lat rolę przedstawicieli sektora pozarządowego w komitetach monitorujących polskich programów operacyjnych.

Związek Stowarzyszeń Polska Zielona Sieć

ul. Raszyńska 32/44, lok. 140, 02-026 Warszawa
www.zielonasiec.pl

PROJEKT REALIZUJĄ:

Projekt realizowany z dotacji programu Aktywni Obywatele – Fundusz Krajowy finansowanego przez Islandię, Liechtenstein i Norwegię w ramach Funduszy EOG